

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему «**Становлення та розвиток сучасної політичної системи
Республіки Вірменія**»

Виконав: здобувач вищої освіти
4 курсу групи ОП-41 денного відділення
напряму підготовки 05 - "Соціальні та
поведінкові науки"
спеціальності 052 «Політологія»
ОПП «Політичні технології
та аналіз політики»

Тазаян Тигран Вааганович

Керівник: д. політ. н., професор

Комарова Тетяна Геннадіївна

Рецензент: д. юридичн. н. професор

Кононенко Валерій Петрович

Харків – 2025 року

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Філософський факультет
Кафедра політології
Спеціальність 052 Політологія
Освітньо-професійна програма «Політичні технології та аналіз політик»
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри
О.А. ФІСУН

(підпис)

«____» _____ 20__р.
року

ЗАВДАННЯ
На кваліфікаційну роботу бакалавра

Тазаяна Тиграна Ваагановича

1. Тема роботи: «Становлення та розвиток сучасної політичної системи Республіки Вірменія»
керівник роботи Комарова Тетяна Геннадіївна, д. політ. н., проф. кафедри політології
затверджені наказом по університету від «22» березня 2024 року № 3801-5/795
2. Строк подання студентом роботи 30.04.2025
3. Перелік питань, які потрібно розробити:

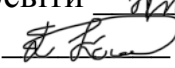
1. Дослідити історико-політичні передумови становлення незалежної вірменської державності та вплив Карабаського конфлікту на її політичну архітектуру.
2. Проаналізувати ключові етапи трансформації моделі державного управління у Вірменії з моменту здобуття незалежності до сучасності.
3. Оцінити ефективність функціонування парламентсько-республіканської моделі в умовах внутрішньої політичної кризи та зовнішнього тиску.
4. Проаналізувати вплив революцій, протестів та масової міграції на стабільність інституційної системи та легітимність влади.

5. Визначити роль конституційних реформ у процесі адаптації політичної системи до парламентської моделі управління та їх вплив на баланс гілок влади.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапу роботи	Термін виконання етапу
1	Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	30.09.2024
2	Затвердження теми роботи	12.10.2024
3	Аналіз та підбір літературних джерел для написання роботи	30.11.2024
4	Написання змісту до кваліфікаційної роботи	30.12.2024
5	Написання першого розділу та висновків до нього	30.01.2025
6	Написання другого розділу та висновків до нього	28.02.2025
7	Написання вступу до роботи	15.03.2025
8	Написання висновків до роботи	31.03.2025
9	Оформлення списку використаних джерел	15.04.2025
10	Написання анотації	30.04.2025
11	Фінальні коригування та доопрацювання	12.05.2025
12	Переддипломна практика	19.05.2025- 08.06.2025
13	Підготовка доповіді до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	20.05.2025
14	Підготовка презентації до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	21.05.2025
15	Підготовка до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	22.05.2025
16	Передзахист кваліфікаційної роботи	26.05.2025
17	Фінальні коригування та доопрацювання після зауважень на передзахисті	26-29.05.2025
18	Перевірка кваліфікаційної роботи через систему антиплагіат	30.05.2025
19	Захист кваліфікаційної роботи	11.06.2025

5. Дата видачі завдання 30.09.2024

Здобувач вищої освіти Т.В.Тазаян
Керівник роботи Т.Г.Комарова

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н.
КАРАЗІНА
ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ БАКАЛАВРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студент *Тазаян.Т.В.* до захисту бакалаврської роботи за спеціальністю 052 – політологія на тему: «*Встановлення та розвиток сучасної політичної системи Республіки Вірменія*»

Бакалаврська робота і рецензія додаються.

Декан філософського факультету _____ Карпенко І. В.
Довідка про успішність

Студент *Тазаян.Т.В.* за період навчання на філософському факультеті з 2021 року по 2025 рік повністю виконала навчальний план за спеціальністю з таким розподілом оцінок за національною шкалою:

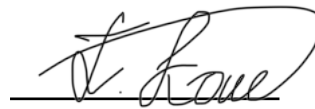
відмінно – _____%, добре – _____%, задовільно – _____%.

Фахівець 1 категорії
навчального центру організації
освітнього процесу філософського факультету _____ Рєвкова Н. Є.

Висновок керівника бакалаврської роботи

Студент *Тазаян.Т.В.* виконав бакалаврську роботу на тему «*Встановлення та розвиток сучасної політичної системи Республіки Вірменія*» яка присвячена аналізу історичних передумов, ключових трансформацій та чинників, що вплинули на становлення і розвиток сучасної політичної системи Республіки Вірменія.

Керівник бакалаврської роботи:
професор кафедри політології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор політичних наук

Комарова Т. Г.
_____20____року

Висновок кафедри про бакалаврську роботу

Бакалаврська робота розглянута. Студент *Тазаян.Т.В.* допускається до захисту роботи в Екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри політології _____ Фісун О.А

ЗМІСТ

<u>Зміст</u>	2
<u>Вступ</u>	3
<u>Розділ 1: Історико-теоретичні засади становлення політичної системи Республіки Вірменія</u>	9
<u>1.1. Формування незалежної держави та політичної системи після розпаду СРСР (1991–1995)</u>	9
<u>1.2. Конституційні реформи, модель державного управління та еволюція політичних інститутів</u>	24
<u>Розділ 2: Сучасний етап розвитку політичної системи Вірменії: структура, виклики та трансформації</u>	38
<u>2.1. Парламентсько-республіканська модель: особливості функціонування інститутів влади та політичних партій</u>	38
<u>2.2. Політична нестабільність, громадянські протести та зовнішні впливи (на прикладі подій 2018 та пост-карабаського періоду)</u>	53
<u>Висновки</u>	65
<u>Список використаних джерел</u>	68

ВСТУП

Політична система Республіки Вірменія є прикладом пострадянської трансформації, що відбулася в умовах глибокої внутрішньої турбулентності, незавершеного конфлікту, зовнішньополітичного тиску та слабкої інституційної спадковості. З моменту здобуття незалежності у 1991 році Вірменія розпочала складний і неоднозначний процес побудови державних інституцій, формування власного правового поля та пошуку оптимальної моделі державного управління, що мала б поєднати демократичні механізми з особливостями національної політичної культури. Від самого початку траєкторія державотворення була суттєво деформована постійною присутністю зовнішньої воєнної загрози та інтерналізацією конфлікту навколо Нагірного Карабаху, що перетворився на системоутворюючий фактор політичного життя. Це формувало специфічне середовище, у якому пріоритет безпеки часто домінував над розвитком інституцій демократії, а легітимність влади нерідко базувалась не на підзвітності та репрезентативності, а на досвіді військового керівництва та захисту національних інтересів.

Актуальність вивчення даної теми є такою, що попри тридцятирічний шлях розвитку незалежної держави, Вірменія і досі не виробила стабільної політичної моделі, яка могла б ефективно функціонувати в умовах демократичного режиму та забезпечити баланс між виконавчою, законодавчою і судовою владами. Відбувається суттєвий розрив між формально задекларованими принципами парламентської республіки, закріпленими в Конституції 2015 року, та практиками управління, які нерідко демонструють риси персоналізованого контролю, слабкої підзвітності, неповної автономності інституцій та домінування виконавчої вертикалі.

З огляду на останні події – посткарабаський політичний шок, масову міграцію, зростання соціального тиску та зміну зовнішньополітичної орієнтації – виникає нагальна потреба критично

переосмислити ефективність існуючих інституцій, особливо в аспекті їхньої стійкості до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Ступінь наукової розробленості проблеми дає змогу зазначити існування значної кількості досліджень, що аналізують окремі аспекти політичної системи Вірменії – етапи незалежності, роль партій, виборчі механізми, конституційні реформи, питання легітимності влади, протести та вплив зовнішніх чинників. Але більшість праць мають або описовий характер, або зосереджені на окремих періодах. Системна оцінка всієї еволюції політичної системи у зв'язку з конкретними інституційними змінами та політико-суспільними умовами потребує подальшої актуалізації. Особливо недостатньо висвітлені глибинні суперечності між формальною моделлю парламентаризму та реальними механізмами функціонування влади, а також вплив зовнішніх геополітичних трансформацій на інституційну динаміку.

Метою даної кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження становлення та трансформації політичної системи Республіки Вірменія з урахуванням історико-культурного, інституційного та геополітичного контексту, зокрема через призму переходу від авторитарного пострадянського устрою до парламентської республіки. Основний акцент робиться на виявленні причин нестабільності інституційної архітектури, суперечностей між формальними положеннями конституційної моделі та практиками влади, а також оцінці ефективності парламентсько-республіканської системи в умовах політичних і соціальних криз. У рамках цього дослідження передбачено проаналізувати історико-політичні передумови виникнення незалежної вірменської державності, зокрема з урахуванням впливу Карабаського конфлікту на формування її політичної архітектури. Окрема увага приділяється ключовим етапам трансформації моделі державного управління від моменту здобуття незалежності у 1991 році до сучасності. Важливою

складовою є оцінка ефективності функціонування парламентсько-республіканської моделі в умовах внутрішньополітичної кризи, зростаючого громадського невдоволення та зовнішнього тиску. Також досліджується вплив революцій, вуличних протестів і масштабної еміграції на стабільність державних інституцій та легітимність правлячої влади. Крім того, аналізується роль конституційних реформ у процесі переходу до парламентської моделі управління, а також їхній вплив на розподіл повноважень між гілками влади та загальну політичну стабільність.

Об'єктом дослідження є політична система Республіки Вірменія як інституційно організована структура взаємодії гілок влади, політичних акторів, громадянського суспільства та міжнародних чинників у межах суверенної держави.

Предметом дослідження є процеси інституційного становлення, трансформації та функціонування політичної системи Республіки Вірменія, з особливою увагою до парламентської моделі, партійної системи, протестного руху, зовнішньої політики та їх взаємозв'язків.

Методологічною основою дослідження є поєднання структурно-функціонального, інституційного, порівняльно-історичного, системного аналізу. Використано аналітичну реконструкцію реформ, контент-аналіз політичних заяв, емпіричні дані протестів, а також компаративну оцінку моделей державного управління.

Основна частина роботи складається з двох взаємодоповнюючих блоків. Перший розділ присвячено історико-теоретичним засадам формування політичної системи, конституційній еволюції та становленню владної вертикалі, з акцентом на перехід від президентської до парламентської форми правління. Другий блок аналізує сучасний стан політичної системи: структуру парламенту, партійне середовище, громадянське суспільство, протестну активність, виборчий процес, а також

вплив зовнішніх подій, таких як війна в Карабасі, міграційна криза та зміна геополітичних векторів.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 51 найменування. Загальний обсяг роботи становить 73 сторінки, з яких основного тексту — 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ

1.1. Формування незалежної держави та політичної системи після розпаду СРСР (1991–1995)

Для початку, аби розкрити питання становлення політичної системи, варто розібрати історичний контекст становлення незалежності Вірменії. Націоналістичний підйом охопив Радянську Вірменію на початку 1988 року, він був одним із ключових чинників, які призвели до остаточного розпаду Радянського Союзу, а етнічний конфлікт, що виник у зв'язку з цим навколо Нагірного Карабаху, відомого вірменською мовою як Лернаїн Карабах або Арцах, швидко перетворився на масштабну війну між Вірменією та Азербайджаном. Рушійною силою Карабаського руху, що вперше проявився у лютому 1988 року, була переважно інтелігенція середнього рівня, пов'язана з літературною, науковою та освітньою сферами, а також, в меншій мірі, представники промислових і інженерних кіл; це покоління, політичні погляди якого сформувалися після Другої світової війни, було позначене характерною для того часу подвійністю. З одного боку, вони зазнали впливу критики сталінського деспотизму, що була характерна для хрущовської епохи, а також сподівань, які виникли в період відлиги холодної війни, і антиурядових акцій, проголошених дисидентським рухом, в той час як з іншого боку, вони піддавалися всепроникному впливу радянської ідеологічної індоктринації, обмежень однопартійної системи та атмосфери страху, що залишилася з попереднього сталінського періоду, що в сукупності формувало їхній світогляд та політичне пробудження. З приходом до влади реформістського радянського лідера Михайла Горбачова, вірмени змогли організувати широкий націоналістичний рух, який спочатку зосереджувався на меті повернення Нагірного Карабаху до складу Вірменії, а згодом цей рух розширився і трансформувався в

народно-демократичну організацію, відому як Вірменський Загальнонаціональний Рух.

Процес відновлення незалежності, поряд із нагальним питанням самовизначення Нагірного Карабаху, став першочерговою політичною проблемою, з якою зіткнулися новостворені вірменські політичні партії, змушуючи їх орієнтуватися в цій складній ситуації, часто маючи кардинально різні погляди на оптимальні шляхи, часові рамки та методи досягнення мети незалежності. Вірменські політичні партії часто пропонували абсолютно різні стратегії для управління цим складним процесом, і ці розбіжності сприяли створенню середовища міжпартійних ідеологічних дебатів. Початкові націоналістичні міркування та ідеологія, були домінуючими наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років, особливо в контексті карабаської боротьби зазнали зниження свого впливу у вірменській політиці, прокладаючи шлях до епохи, яку можна описати, як постнаціоналістичну політику, в якій еліти все більше зосереджувалися на питаннях консолідації влади та економічного зиску, а центральні питання, що оживляли політичну сферу, змістилися в бік соціально-економічної політики та повсякденних турбот населення.

Здобуття незалежності Республікою Вірменія було нерозривно пов'язане з початком відкритої війни з Азербайджаном за Нагірний Карабах, вірменонаселений анклав, який був адміністративно переданий Азербайджанській РСР у 1923 році, і ці специфічні, нагальні умови глибоко визначили траєкторію державотворення у Вірменії, започаткувавши два взаємопов'язані та взаємодоповнюючі процеси: розбудову національної армії з відносно мізерної радянської військової спадщини та концентрацію обмежених національних ресурсів у невеликій кількості державних інституцій, причому Міністерство оборони отримувало особливу увагу. Відкритий конфлікт досяг припинення вогню у 1994 році, заморозивши вірменські просування в Нагірному Карабасі та частинах Азербайджану,

результат, який значною мірою інтерпретувався як перемога вірменським військовим істеблішментом та суспільством. Це широко поширене відчуття перемоги, поєднане зі складним процесом повернення солдатів до цивільного життя, трансформувалося у те, що було умовно названо "карабаським синдромом", що означало особливий умонастрій серед переможних ополченців, які відчували себе вправі та активно прагнули винагороди за свої воєнні жертви у вигляді економічних переваг або політичних посад. Починаючи приблизно з 1995 року, цей синдром чинив значний і часто деструктивний вплив на політичне життя Республіки, суттєво сприяючи обставинам, що врешті-решт призвели до відставки тодішнього президента Левона Тер-Петросяна.

Шлях до формальної незалежності включав вирішальні юридичні та політичні кроки, причому Вірменія була єдиною радянською республікою того часу, яка домогалася своєї незалежності у суворій відповідності до чинного радянського закону про вихід зі складу СРСР – складної процедури, що передбачала серію референдумів, які мали проводитися протягом п'ятирічного періоду, разом із тривалими та часто складними переговорами з центральною радянською владою. 21 вересня 1991 року Вірменія провела перший референдум у своїй тривалій історії – знаменну подію, під час якої громадянам було запропоновано проголосувати за чи проти з питання незалежності від СРСР; згідно з офіційними вірменськими джерелами, у цьому критично важливому плебісциті взяли участь 95 відсотків виборців, що мали право голосу, причому переважна більшість – 99 відсотків тих, хто взяв участь, – проголосували за незалежність, що становило 94 відсотки від загальної кількості виборців, які підтримали цей крок. Цей переконливий результат референдуму 21 вересня забезпечив те, що керівництво Вірменії вважало необхідною та легітимною правовою основою для проголошення незалежності, яке вірменський парламент згодом одноголосно ухвалив 23 вересня 1991 року, тим самим позначивши початковий рішучий крок Вірменії до суверенітету, навіть попри те, що

всеосяжний процес здобуття повної, міжнародно визнаної незалежності, як очікувалося, міг тривати ще кілька років. Перед цим, на виборах 1990 року, Вірменський Загальнонаціональний Рух здобув більшість у парламенті, що призвело до проголошення Вірменією суверенітету 23 серпня 1990 року та підготувало ґрунт для подальшого проголошення повної незалежності. У жовтні 1991 року Левон Тер-Петросян був обраний першим президентом новонезалежної Вірменії, на якого було покладено завдання розв'язання безлічі викликів новонародженої державності в умовах регіонального конфлікту.

Формативні роки вірменської державності характеризувалися імперативом розбудови національних інституцій з нуля, завданням, ускладненим триваючим конфліктом та спадщиною радянських структур. Початкові демократичні досягнення, засвідчені на початку 1990-х років, що включали зародження конкурентної політичної системи, на жаль, почали розмиватися протягом наступного десятиліття, і Вірменія поступово зміщувалася до більш авторитарного політичного ландшафту. Незважаючи на багатообіцяючий початок на початку 1990-х, політична система Вірменії зазнала деволуційного процесу, віддаляючись від демократичної консолідації та все частіше демонструючи авторитарні характеристики. Теоретично Вірменія повністю дотримувалася принципів демократії, і значна частина законодавчих ініціатив Вірменії отримувала схвалення міжнародних органів - Венеціанська комісія Ради Європи, але існував помітний розрив між формальним дотриманням демократичних норм та практичними реаліями політичного життя (Taline Papazian, 2008) .

Вирішальною та трагічною подією, терористичним актом у Національних Зборах Вірменії 27 жовтня 1999 року, що призвів до вбивства спікера парламенту та прем'єр-міністра, зрештою створився політичний вакуум та період нестабільності, який сприяв зусиллям президента Роберта Кочаряна щодо концентрації влади у власних руках. Після цього жорстокого

нападу на законодавчу гілку влади, який забрав життя прем'єр-міністра Вазгена Саргсяна, спікера Національних Зборів Карена Демірчяна та кількох інших видатних політичних діячів, країна занурилася у глибоку політичну кризу, що дозволило президенту Кочаряну, який раніше перебував у відносно слабшій політичній позиції порівняно з убитими лідерами, значно консолідувати свою владу. Ця консолідація влади під керівництвом Кочаряна, а згодом і його наступника Сержа Саргсяна, призвела до ситуації, коли Вірменією значною мірою керувала тісно згуртована група, яку часто називали кланом, багато членів якої здобули популярність та вплив під час Нагірно-Карабаського конфлікту 1992-94 років, що ще більше визначило контури політичної еліти. Період після цих вбивств ознаменувався призначенням Арама Саргсяна, молодшого брата Вазгена Саргсяна, на посаду прем'єр-міністра, що мало що зробило для стабілізації ситуації, оскільки йому бракувало харизми, досвіду та розгалуженої мережі патронажу його брата, а його перебування на посаді було недовгим, закінчившись його звільненням президентом Кочаряном у травні 2000 року – актом, який фактично обезголовив потужну парламентську фракцію «Єркапа» та Республіканську партію, що становили основну базу підтримки Вазгена Саргсяна. «Єркапа», що означає «охоронець» або «захисник країни», була організацією, спочатку очолюваною Вазгеном Саргсяном, коли він був міністром оборони, і складалася з ветеранів війни, особисто відданих йому; хоча вона була створена як неполітичне утворення для просування інтересів ветеранів, вона стала високо політизованою, і значна частина її членів об'єдналася з Республіканською партією для посилення політичних позицій Вазгена Саргсяна на парламентських виборах 1999 року.

Політична система продовжувала визначатися впливом ключових фігур, які сформували її ранню траєкторію, три президенти – Левон Тер-Петросян, Роберт Кочарян та Серж Саргсян – представляли окремі полюси у вірменському політичному спектрі, кожен з яких уособлював різні

етапи та підходи до управління та національних пріоритетів. Адміністрація під керівництвом президента Кочаряна, після теракту 1999 року, проігнорувала рішення Конституційного Суду та провела низку виборів, які широко критикувалися спостерігачами як такі, що не були ні вільними, ні справедливими, тим самим підриваючи демократичні процеси та інститути. Цей період монополізації влади, був розповсюджений у 1990-х років і поширюваний на наступне десятиліття, призвів до того, що вірменська держава багато в чому стала вотчиною невеликої, самовідтворюваної політичної та економічної еліти, яка демонструвала небажання брати участь у ширших соціальних угодах або враховувати ширші суспільні інтереси. Парадоксально, високий рівень соціальної мобілізації був наприкінці 1980-х та в першій половині 1990-х років, який був інструментальним у становленні стабільних державних інститутів влади, врешті-решт перетворився на відчуття відчуження та роз'єднання між суспільством та державним апаратом. Ця ситуація, що характеризувалася окопаною елітою та дещо відчуженим населенням, поставила під значний сумнів здатність такої держави ефективно повторно мобілізувати своє суспільство у разі неминучої загрози – особливо актуальна проблема, враховуючи, що Нагірно-Карабаський конфлікт залишався невирішеним, тоді як аргумент підтримки постійної незахищеності як виправдання пріоритетності стабільності режиму часто використовувався вірменською владою (G. Melvyn Howe, 2025).

Еволюція політичних партій та формування багатопартійної системи в Вірменії виявилася складною задачею, тому що це тісно переплітається з боротьбою за незалежність, а також з численними викликами, які постали перед новоствореною державою. Протягом періоду з 1988 по 1991 роки різноманітні політичні фракції пропонували свої варіанти досягнення незалежності, які часто суперечили один одному, що призвело до загострення напруженості між цими новими політичними утвореннями, які відображали різні уявлення про майбутнє країни. Паралельно з цим,

більшість політичних сил підходили до концепції незалежності з певними застереженнями, кожна з яких намагалася реалізувати свої проекти та довгострокові візії, що ускладнювало досягнення консенсусу. Проте, незважаючи на ці тактичні розбіжності, до важливого референдуму 21 вересня 1991 року ці суперечності значною мірою були відсунуті на другий план, оскільки серед усіх політичних партій переважала спільна мета – досягнення повної та безкомпромісної незалежності, що призвело до значного рівня єдності з цього ключового питання. Більшість політичних партій висловили підтримку референдуму, за винятком Комуністичної партії, яка не могла уявити існування незалежної Вірменії, що відображало її історичну та ідеологічну спрямованість. Таким чином, майже всі політичні організації стали важливими гравцями у досягненні незалежності Вірменії, колективно просуваючи цей процес, що стало історично значущим проявом міжпартійної солідарності, яка була вирішальною для подолання внутрішніх розбіжностей і формування єдиного фронту.

Вірменський Загальнонаціональний Рух, як основна політична сила, стикався з необхідністю подолання складних внутрішніх динамік та зовнішнього тиску, що вимагало від нього активних зусиль для відновлення своєї парламентської значущості. ВЗР, намагаючись подолати те, що Ара Саакян називав пропагандистським терором, спрямованим проти руху, вірив у свій потенціал подолати 5-відсотковий виборчий бар'єр на справді вільних та чесних виборах. Наявність представників у парламенті дозволила б ВЗР ефективніше представляти свої політичні програми та ідеї, а досягнення цієї мети на наступних парламентських виборах розглядалося як критично важливе для припинення спроб існуючого режиму зберегти статус-кво. Конкретний склад виборчого списку ВЗР вважався менш важливим у порівнянні з загальною метою зупинити те, що сприймалося як поглиблення антидемократичних тенденцій, з кінцевими цілями вивести Вірменію з бідності та приниження, утвердити її як чинник миру та розвитку в Кавказькому регіоні, а також сприяти створенню Вірменії, яка

активно підтримує справу свободи у світі. Зміст політичної опозиції та простір для інакомислення також зазнали змін з часом. Перший етап національного пробудження, що характеризувався широкими рухами, поступово перейшов у більш фрагментовану опозицію, що стикалася з труднощами в організації тривалих протестів, які могли б призвести до революційних змін, незважаючи на те, що численні вибори супроводжувалися тривалими протестами. Стабільність політичної еліти, її опора на силові інститути, такі як міністерство оборони, міністерство внутрішніх справ та служби національної безпеки, а також сприйнята підпорядкованість судового апарату, особливо прокуратури після 1999 року, безсумнівно, відіграли важливу роль у стримуванні потенційно революційних ситуацій та запобіганні суттєвим змінам у владі. Знаковим прикладом цього став найбільший за десятиліття суспільний рух, що виник після президентських виборів у лютому 2008 року, який був придушений насильницьким втручанням силових структур держави в березні того ж року, що призвело до численних жертв і продемонструвало здатність держави використовувати силу для підтримки порядку та існуючих владних структур (Hovsepyan, 2022: 76).

Перехід від радянської республіки до незалежної держави вимагав глибоких економічних перетворень, які, безумовно, мали політичні наслідки. Виклики, пов'язані з розбудовою життєздатної незалежної економіки в умовах війни та регіональної нестабільності, безсумнівно, створювали величезний тиск на політичну систему та впливали на політичні рішення та громадські настрої. Рейтинги управління в пізніші періоди, наприклад, приблизно 2011-2012 років, вказували на триваючі проблеми в таких сферах, як виборчий процес, розвиток громадянського суспільства, незалежність ЗМІ та загальне національне демократичне управління, відображаючи складний і часто важкий шлях до зрілості політичної системи. Наприклад, рейтинг виборчого процесу залишався стабільно на рівні 5.75 за шкалою, де нижчі цифри вказують на кращу

ефективність, протягом кількох років до 2012 року, що свідчить про стійкі проблеми в цьому важливому аспекті демократичної практики. Аналогічно, рейтинги незалежних ЗМІ коливалися близько 6.00, а показники національного демократичного управління відображали схожі виклики, малюючи картину політичної системи, яка все ще бореться з консолідацією демократичних інститутів та практик через два десятиліття своєї незалежності. Дискурс навколо націоналізму, що був ключовим на початковому етапі незалежності, зазнав значних змін. Етнонаціональні настрої, які залишалися присутніми у вірменському суспільстві, перестали бути основною основою повсякденної політики, оскільки нація віддалялася від напруженого періоду кінця 1980-х – початку 1990-х років. Початковий етап, був пов'язаний з карабаським питанням і проходив з масовою мобілізацією та сильною націоналістичною ідеологією, яка пронизувала політичні дії та дискурс, після припинення вогню 1994 року емоції дещо вщухли, і помітність націоналістичного дискурсу на політичній арені знизилася, хоча й не зникла повністю. Цей зсув не означав відсутності національної ідентичності чи занепокоєння щодо національної безпеки, особливо враховуючи невирішений характер Нагірно-Карабаського конфлікту, а скоріше свідчив про зміну первинних рушіїв політичних дебатів та конкуренції, в якій соціально-економічні питання та динаміка влади набули більшої значущості у повсякденній політичній сфері. Спадщина війни та постійна увага до безпеки забезпечували стійкий підспудний струм, який міг бути, і часто був, задіяний політичними акторами (Taline Papazian, 2008).

Розвиток законодавчої бази та конституційного порядку в Вірменії став важливим етапом у становленні політичної системи, оскільки саме парламент, відомий як Національні Збори, перетворився на центральну платформу для політичних дебатів і законотворчості. Його влада та незалежність від виконавчої гілки, а саме від президентської, зазнавали значних коливань у різні періоди та під час різних адміністрацій. Напад на

парламент у 1999 році стався внаслідок політичних конфліктів, мав глибокі наслідки для законодавчого органу, оскільки суттєво змінив баланс сил у політичному середовищі, що могло призвести до залякування інших політичних акторів, які могли б виступити проти існуючого режиму. Конституційні реформи, які відбувалися в країні, мали значення, оскільки вони могли змінити формальний розподіл повноважень, зокрема переходи між різними формами правління, такими як президентська, напівпрезидентська або парламентська системи, і ці зміни вимагали детального аналізу, щоб зрозуміти їхній вплив на політичну структуру та функціонування держави в періоди формування.

Взаємовідносини між державою та громадянським суспільством також відігравали важливу роль у формуванні політичної системи. Наприкінці 1980-х років відбувся значний сплеск громадянської активності, зокрема через Карабаський рух, який мобілізував великі маси населення, проте подальший розвиток незалежного та стійкого громадянського суспільства зіткнувся з численними викликами, які ускладнювали його вплив на політику. Спроможність організацій громадянського суспільства впливати на політичні процеси, забезпечувати підзвітність уряду та сприяти демократичній участі є важливим показником здоров'я політичної системи, і оцінки різних періодів вказували на неоднозначну картину, де громадянське суспільство часто діяло в умовах обмежень або з обмеженим впливом на основну динаміку влади. Відчуження суспільства від держави свідчить про розрив між правлячими інститутами та широкими верствами населення, що могло перешкоджати розвитку більш чуйної та учасевої політичної системи.

Формування політичної траєкторії Вірменії відбувалося під значним впливом різноманітних зовнішніх чинників, серед яких особливе місце займали відносини з сусідніми державами, ширша геополітична динаміка, що набувала особливої гостроти через специфічне географічне положення

республіки та постійно невирішений конфлікт навколо Нагірного Карабаху, який став центральною вісью регіональної напруженості та екзистенційною проблемою для вірменської державності. Необхідність маневрування в складній та часто ворожій регіональній політичній конфігурації, а також завдання забезпечення життєво важливих альянсів і ефективного управління численними загрозами безпеці поглинали значну частину уваги та обмежених ресурсів молодій державі, що суттєво впливало на визначення пріоритетів внутрішньополітичного розвитку, а також на формування характеру та методів правління її керівництва, яке змушене було діяти в умовах постійного зовнішнього тиску. У цьому контексті прагнення інтегруватися в авторитетні міжнародні структури, зокрема активні домагання членства в Раді з безпеки і співробітництва в Європі, що актуалізувалися практично одразу після проголошення незалежності, чітко вказували на глибоке бажання Вірменії здобути повноцінне міжнародне визнання та розширити рамки своєї міжнародної залученості, що супроводжувалося формуванням певних очікувань з боку міжнародної спільноти щодо дотримання демократичних норм, стандартів та практик у внутрішньому житті країни, про що свідчила увага до процесу референдуму та подальших кроків республіки. Важливим аспектом зовнішніх факторів, що впливали на становлення та розвиток вірменської держави, була активна вірменська діаспора, особливо її частина, що проживає в країнах Заходу, яка сприймалася не лише як моральна опора, але й як потенційне джерело політичної, економічної та інформаційної підтримки прагнень Вірменії до зміцнення незалежності та всебічного розвитку, що набувало особливого значення на фоні складних переговорних процесів та пошуку міжнародної легітимації.

Політична культура, що поступово формувалася в пострадянській Вірменії, являла собою складну амальгаму, що виникла під потужним впливом тривалої спадщини радянського правління, яке залишило специфічні інституційні та ментальні патерни, а також інтенсивного

досвіду національно-визвольного руху кінця 1980-х – початку 1990-х років, який мобілізував широкі верстви населення, і травматичного досвіду війни за Нагірний Карабах, а також численних викликів, що супроводжували перехідний період, який характеризувався глибокими соціально-економічними трансформаціями. Подвійність світосприйняття, яку переживало покоління інтелектуалів та активістів, що стали рушійною силою Карабаського руху, полягала в постійному внутрішньому конфлікті та необхідності балансування між глибоко засвоєними постулатами радянської ідеології, що формували офіційний дискурс, і щирими прагненнями до національного самовизначення, свободи й демократії, які живилися як історичною пам'яттю, так і новими віяннями епохи перебудови, і ця внутрішня суперечливість, безсумнівно, сприяла виникненню значних складнощів у формуванні зрілої політичної свідомості нації.

Поява та утвердження політичної еліти, значна частина якої була сформована під впливом жорсткого воєнного досвіду, набутого під час Нагірно-Карабаського конфлікту, а також носієм так званого "карабаського синдрому", що відображав специфічний умонастрій переможців, які вважали себе вправі на особливі привілеї та винагороди за свої жертви, а також подальша консолідація влади в руках певних груп, часто пов'язаних спільним минулим у силових структурах чи участю у воєнних діях, залишила глибокий відбиток на нормах, цінностях та практиках вірменської політики, що проявлялося у стійкому акценті на питаннях безпеки та стабільності режиму, іноді навіть за рахунок обмеження ширшої демократичної участі громадянського суспільства чи відкладання необхідних реформ. Тривале збереження на вищих щаблях державної влади одних і тих самих фігур, які відігравали ключові ролі ще з раннього періоду незалежності та епохи активних бойових дій, свідчило про наявність певної спадкоємності та закритості у керівних колах, що потенційно обмежувало можливості для появи нових політичних акторів, ідей та підходів, а також

ускладнювало процес кидання ефективного виклику усталеним інтересам та структурам влади. Ця спадкоємність, пропонуючи для певної частини суспільства та еліт бажаний ступінь передбачуваності та стабільності у складних зовнішніх та внутрішніх умовах, породжувала цілком обґрунтовані питання та занепокоєння щодо перспектив політичного оновлення, демократичної ротації та загальної чутливості й адаптивності політичної системи до мінливих суспільних потреб, очікувань та прагнень.

Функціонування ключових механізмів політичного процесу - організація та проведення виборів різного рівня, а також ефективність демократичних механізмів нагляду та контролю за діяльністю органів влади, часто ставали предметом серйозного занепокоєння, суспільної критики та негативних оцінок з боку як внутрішніх спостерігачів, так і міжнародних інституцій, що чітко вказувало на наявність глибинних, системних проблем в інституціоналізації повноцінно функціонуючої демократичної політичної системи, де процедури відповідали б задекларованим принципам. Численні повідомлення та звіти про проведення виборчих кампаній, які не відповідали загальновизнаним міжнародним стандартам свободи, чесності та прозорості, а також очевидна здатність чинної влади використовувати адміністративний ресурс, маніпулювати результатами голосування або ж відверто ігнорувати незручні для себе судові рішення, що стосувалися виборчих спорів чи інших політично чутливих питань, суттєво та тривало перешкоджали формуванню та зміцненню суспільної довіри до демократичних інститутів, процедур та цінностей в цілому. Системна концентрація значного обсягу реальної влади у виконавчій гілці, особливо в інституті президентства, що спостерігалася протягом тривалих періодів вірменської незалежності, часто відбувалася за рахунок ослаблення та фактичного підпорядкування парламентської чи судової незалежності, що стало повторюваною та характерною темою в аналітичних оглядах політичної системи Вірменії, переконливо свідчаючи про стійку тенденцію до посилення одноосібного правління або

домінування виконавчої влади над іншими гілками, а не до побудови системи збалансованого поділу влади та ефективних стримувань і противаг. Ця модель надмірної концентрації влади, яку владні еліти часто виправдовували нагальними посиланнями на об'єктивні потреби національної безпеки в умовах невирішеного конфлікту, або ж необхідністю забезпечення рішучого та ефективного керівництва у надзвичайно складному та нестабільному регіональному середовищі, створювала та продовжувала створювати суттєві та важкопереборні перешкоди для поглиблення демократичної підзвітності державних інститутів перед суспільством, утвердження верховенства права як непорушного принципу та загального оздоровлення політичного клімату в країні. Розповідь, що послідовно впливає з аналізу цих різноманітних елементів та процесів, малює складну та багатовимірну картину політичної системи, народженої в полум'ї потужного національного пробудження та випробуваної у важкому горнілі війни, системи, яка, досягнувши монументальної та історичної мети здобуття незалежності та побудови основ власної державності, згодом виявилася втягнутою у тривалу та виснажливу боротьбу з внутрішніми силовими змаганнями, процесами консолідації вузькокорпоративних елітних інтересів та величезними об'єктивними викликами, пов'язаними з розбудовою міцних та дієздатних демократичних інститутів у надзвичайно складному та несприятливому геополітичному середовищі. Теоретичні основи держави, які формально були віддані універсальним демократичним принципам та цінностям, часто опинялися в стані гострої напруги та суперечності з практичними реаліями силової політики, економічними інтересами впливових груп та тривалими, важко викорінюваними спадщинами нещодавнього конфлікту та більш віддаленого централізованого радянського минулого, що врешті-решт призвело до формування політичної системи, яка характеризувалася еклектичним та часто суперечливим поєднанням зовнішніх демократичних форм та

процедур зі стійкими авторитарними або напівавторитарними практиками та тенденціями у реальному політичному житті (Petrosyan CAD-17-8-12: 8).

1.2. Конституційні реформи, модель державного управління та еволюція політичних інститутів

У грудні 2015 року у Республіці Вірменія було схвалено проєкт конституційної реформи, ініційований чинним на той час президентом Сержем Саргсяном, який 4 вересня 2013 року видав указ про створення Спеціальної комісії з конституційної реформи, у склад якої було включено дев'ять осіб, серед яких головну роль виконував голова Конституційного суду Гагик Арутюнян, котрий одночасно обіймав посаду члена Венеційської комісії Ради Європи, що дало можливість протягом усього процесу, починаючи з моменту формування комісії й до затвердження остаточного проєкту, здійснювати безперервну комунікацію між вірменськими посадовцями та органами Ради Європи, при цьому жодного публічного механізму залучення громадськості до обговорення змісту майбутньої реформи запроваджено не було, а парламент, як єдиний конституційний орган, уповноважений представляти політичний плюралізм у суспільстві, до формування складу комісії жодним чином залучений не був, ані шляхом консультацій, ані шляхом делегування представників опозиційних партій. У процесі, який тривав два роки, з моменту оголошення про намір реалізувати реформу в 2013 році і до її схвалення на референдумі 6 грудня 2015 року, проєкт змін поступово трансформувалася первинно абстрактно окреслену мету, зафіксовану в офіційному повідомленні комісії у травні 2014 року як формування «ефективних механізмів реалізації прав і свобод людини» та «дієвої системи стримувань і противаг», у чітко структурований план демонтажу суперпрезидентської системи державного управління, яка формувалася від часу прийняття Конституції 1995 року, і в межах якої президент, зокрема на підставі положень статті 55 старої редакції, мав повноваження не тільки призначати і звільняти прем'єр-міністра, а й бути

одноосібним суб'єктом, відповідальним за загальне керівництво виконавчою владою та збройними силами, що забезпечувало йому можливість здійснювати контроль не лише над внутрішньою, а й зовнішньою політикою держави. Новий текст Основного Закону, схвалений на референдумі з показником 63,4% голосів «за», передбачав, що з моменту вступу в силу змін, які згідно з перехідними положеннями мали почати реалізовуватись поступово до 2018 року, президент Республіки Вірменія втрачає ключові виконавчі повноваження, а його функції обмежуються представницьким статусом глави держави, який, згідно з новою статтею 123, обирається Національними Зборами на семирічний термін без права переобрання, тоді як повноваження щодо визначення основних напрямів державної політики, управління збройними силами, формування і контролю політики у сфері безпеки, а також представництва Вірменії в міжнародних інститутах були передані голові уряду, тобто прем'єр-міністру, який згідно з новим текстом статті 155 Конституції має статус глави виконавчої влади і керує її діяльністю через головування в Раді національної безпеки (William Partlett, 88-90).

У системі виборчого права, запровадженої конституційною реформою 2015 року, відповідно до пункту 3 статті 89 нової редакції, було встановлено правило, згідно з яким у випадку, якщо за результатами парламентських виборів жодна політична сила не здобуває абсолютної більшості депутатських мандатів, Центральна виборча комісія організовує другий тур між двома політичними силами, що отримали найбільшу кількість голосів, і переможець цього туру автоматично отримує додаткові мандати до рівня, що забезпечує формування «стабільної парламентської більшості», що, за оцінкою Венеційської комісії, є прямим запозиченням італійської моделі електорального бонусу і спрямоване на уникнення фрагментації парламенту, яка була хронічною проблемою попередньої змішаної системи (Katherine Vit: 14).

Після реалізації конституційної реформи 2015 року, що була спрямована на інституційне обмеження повноважень президента та консолідацію управлінських функцій в руках парламенту і прем'єр-міністра, політична архітектура Вірменії зазнала додаткової трансформації внаслідок Оксамитової революції 2018 року, що виникла як прямий наслідок спроби тодішнього глави держави Сержа Саргсяна, після завершення другого президентського терміну, обійняти посаду прем'єр-міністра, що, попри формальну відповідність новій конституційній логіці, спровокувало масові акції протесту, у ході яких десятки тисяч громадян взяли участь в організованих мобілізаціях, що тривали впродовж кількох тижнів і завершилися 23 квітня 2018 року відставкою Саргсяна, який був змушений публічно заявити про складання повноважень у зв'язку з відсутністю підтримки в суспільстві, після чого 8 травня 2018 року Національні Збори Республіки Вірменія обрали новим прем'єр-міністром опозиційного депутата Нікола Пашиняна, який був лідером протестного руху та сформував коаліційний уряд. Попри те, що формальна структура виконавчої влади залишалася незмінною, змінилась субстанція управління, оскільки новий уряд не був пов'язаний з політичними структурами попереднього режиму і розпочав низку заходів, спрямованих на демонтаж залишків політичного впливу Республіканської партії в інституційній системі, зокрема через ініціювання процесу судової реформи, головним інструментом якої став механізм створення Вищої судової ради — нового конституційного органу, наділеного функціями призначення, дисциплінарного провадження та звільнення суддів, що, згідно з положеннями статей 173–175 Конституції, складалася з десяти членів, п'ять з яких обиралися парламентом з-поміж правників, які не є суддями, і п'ять — самими суддями, що мало забезпечити інституційну рівновагу між законодавчою та судовою гілками влади.

В умовах, коли вірменська судова система традиційно була однією з найбільш корумпованих сегментів державного апарату, громадські

організації та професійні об'єднання юристів вимагали запровадження повноцінного процесу очищення суддівського корпусу за зразком механізму, застосованого в Албанії, що передбачав систематичне перевіряння активів, морального профілю, а також ухвалених суддями рішень, які були визнані Європейським судом з прав людини як такі, що порушують права людини; проте в умовах чинної конституційної архітектури, яка не передбачала можливості суцільної люстрації, було обрано компромісну модель, відповідно до якої ініціативу дисциплінарних проваджень могли подавати або Міністр юстиції, або Комісія з питань запобігання корупції, що в умовах одночасного формального збереження незалежності суду фактично надавало виконавчій владі значні важелі впливу на суддівський корпус. Цей компроміс викликав незадоволення представників громадського сектору, зокрема правозахисної організації «Захист прав без кордонів», представники якої, серед яких адвокатка Хасмік Арутюнян, що є експерткою Європейського комітету з питань запобігання катуванням, під час інтерв'ю від 30 березня 2022 року заявила, що обмеження можливостей ініціювати дисциплінарне провадження лише двома інституціями та відсутність повного очищення судової системи означає, що фактичне очищення не може бути реалізоване у формах, які мали б правову ефективність, оскільки, за її словами, «чинний механізм провалився», і «більшість суддів, які брали участь у порушенні прав людини, залишаються на своїх посадах», незважаючи на публічне обурення та вимоги прозорості (Katherine Vit: 4 – 6).

Після завершення фази первинної імплементації положень конституційної реформи 2015 року, яка була формалізована через ухвалення змін до тексту Основного Закону та схвалена на референдумі 6 грудня 2015 року, подальша спроба закріплення нової моделі парламентської республіки виявилася суттєво ускладненою через низку системних факторів: серед яких ключову роль відігравало накладення постреволюційної політичної динаміки на інституційний спадок попереднього авторитарного режиму, що

проявлялось, зокрема, в обмеженості можливостей уряду здійснювати комплексне реформування судової влади через те, що навіть після формального перезапуску механізмів підзвітності, яким є Вища судова рада, в її діяльності зберігались внутрішні суперечності, пов'язані з тим, що частина її членів, включно з тими, кого обирали судді, залишалась лояльною до старої еліти, що призводило до збереження в судовому апараті практики ухвалення політично мотивованих рішень, які дискредитували судову систему в очах суспільства. Згідно з соціологічним опитуванням, проведеним у 2019 році Caucasus Barometer, лише 3% громадян Республіки Вірменія повністю довіряли судовій системі, тоді як 47% респондентів висловили повне або часткове недовір'я, що стало ключовою передумовою формулювання урядом у 2018 році нової Стратегії судово-правової реформи на 2018–2023 роки, в якій першим показником ефективності реформи було вказано «підвищення рівня суспільної довіри до судової влади», що каже про те, що держава визнає глибоку кризу легітимності судової гілки влади, при цьому до інших принципів, на яких мала базуватися реформа, було віднесено «юридичну визначеність», «ефективність правосуддя», «доступність правосуддя», «незалежність та неупередженість суду», а також «прозорість та публічну підзвітність» усіх судових органів, що каже про прагнення нового політичного керівництва зберегти форму парламентського управління й підкріпити її якісним функціонуванням незалежної судової системи. Однак реалізація положень Стратегії виявилася обмеженою через суперечності між концептуальним баченням повного очищення судової системи, яке підтримували представники громадянського суспільства, та фактичним конституційним полем, яке не передбачало можливості запуску масштабного люстраційного механізму, подібного до того, що був реалізований в Албанії, оскільки вірменська Конституція 2015 року, навіть після революційної трансформації виконавчої гілки влади, залишалася продуктом компромісу, досягнутого в межах політичної архітектури, що визначалася ще за правління Сержа Саргсяна, і

не передбачала делегування незалежному органу повноважень з одночасного звільнення або відсторонення суддів без індивідуального дисциплінарного провадження, що не могло бути змінено без нового етапу конституційних змін. Крім суто інституційних обмежень, реалізації конституційної моделі парламентського правління перешкождали й зовнішньополітичні чинники, найзначущішим з яких став спалах повномасштабного військового конфлікту у Нагірному Карабасі восени 2020 року, який завершився підписанням тристоронньої угоди за участю Азербайджану, Вірменії та Росії 9 листопада 2020 року, що, з одного боку, спричинило значну політичну дестабілізацію, внаслідок якої у січні 2021 року було оголошено дострокові парламентські вибори, а з іншого боку — відсунуло на другий план питання подальшої імплементації реформи судової системи та зосередило увагу державних інституцій на питаннях національної безпеки, що зумовило тимчасову переорієнтацію функціоналу Кабінету міністрів з внутрішньополітичних питань на сферу оборони та міжнародної політики. (Katherine Vit: 5 – 6).

Іншою гілкою подальшої інституційної стабілізації парламентської моделі, закладеної конституційною реформою 2015 року, суттєво ускладнив також глобальний санітарно-епідеміологічний контекст, а саме - пандемія COVID-19, яка призвела до фактичної зупинки або сповільнення більшості реформаторських ініціатив, що були передбачені як Стратегією судово-правової реформи на 2018–2023 роки, так і окремими урядовими постановами, зосередженими на інституційному зміцненні вертикалі виконавчої влади в умовах парламентської республіки, зокрема через обмеження мобільності, зупинку роботи органів у звичайному режимі та перенаправлення адміністративних ресурсів на подолання епідеміологічних наслідків, що фактично створило вікно для стагнації імплементації конституційної логіки в ряді підсистем — як правосуддя, місцеве самоврядування та парламентський контроль над силовими структурами. Тут, усвідомлюючи, що закладена у 2015 році модель не забезпечує в

умовах кризової політичної ситуації стійкості до зовнішніх загроз та не має достатніх адаптивних можливостей, особливо в частині механізмів швидкого реагування, включаючи розподіл повноважень у сфері надзвичайних ситуацій, уряд Вірменії ініціював у 2021 році створення нового органу — Конституційної реформи ради, яка мала підготувати новий проєкт змін до Конституції, виходячи з досвіду реалізації попередньої моделі та її структурних обмежень, зокрема з урахуванням зауважень, висловлених як вірменськими аналітичними центрами, так і міжнародними експертами, включно з Венеційською комісією. Згідно з офіційною позицією Єгіше Кіракосіяна, який є представником Вірменії у Європейському суді з прав людини і водночас заступником голови Ради з конституційної реформи, озвученою у березні 2022 року, потреба в оновленні Основного Закону зумовлена передусім тим, що Конституція 2015 року була результатом внутрішньоелітного консенсусу в межах авторитарного політичного режиму і не відображає нові суспільні очікування, сформовані внаслідок зміни політичної парадигми після 2018 року, в тому числі в аспектах прав людини, підзвітності влади, ролі парламенту як єдиного законодавчого органу, а також нових викликів, пов'язаних з воєнною агресією та зміною міжнародного безпекового середовища. Рада з конституційної реформи, створена відповідно до рішення уряду, не є виключно внутрішньодержавним інструментом і працює у тісній співпраці з міжнародними структурами, включно з Венеційською комісією, яка вже під час першої реформи 2015 року виступала ключовим експертним партнером, надаючи технічні рекомендації щодо редакційних змін до статей проєкту та концептуальні позиції щодо допустимих форм парламентського управління, легітимного обмеження повноважень глави держави, а також пропорційності електоральної системи, зокрема підтримавши положення про необхідність забезпечення стабільної парламентської більшості шляхом механізму другого туру для партій, що не отримали абсолютної переваги (Katherine Vit: 4).

В умовах, коли вірменська політична система продовжувала функціонувати в межах постреволюційного етапу адаптації до парламентської моделі, що була інституційно зафіксована в тексті Конституції 2015 року, але в соціально-політичній реальності залишалась вразливою до тиску з боку виконавчої влади, зокрема в частині обмеженої практичної автономії Національних Зборів у здійсненні контролюючих функцій щодо уряду при збереженні значного впливу прем'єр-міністра на формування порядку денного парламенту, стало очевидним, що механізми, які мали б забезпечити ефективну взаємодію гілок влади в умовах парламентського управління, зокрема система стримувань і противаг, а також процедури інституційної підзвітності, функціонують нерівномірно, що унеможливлює реалізацію повного спектру демократичної парламентарної моделі, як вона передбачена зокрема у статтях 88–94 Конституції. У 2022 році, з урахуванням зростаючої критики, що лунала як з боку національних політичних експертів, так і з боку міжнародних партнерів, зокрема Ради Європи, щодо непослідовності у реалізації базових конституційних принципів парламентської республіки, урядом Вірменії було ініційовано повторне звернення до Венеційської комісії із запитом щодо оновлення її висновків стосовно функціонування демократичних інститутів у державі після імплементації реформи 2015 року, при цьому в офіційній позиції, викладеній у звіті Парламентської асамблеї Ради Європи за грудень 2021 року, прямо зазначалося, що попри зміну форми правління, залишаються суттєві проблеми із забезпеченням прозорості процесу прийняття рішень, формуванням незалежної судової влади з гарантуванням рівного доступу опозиційних партій до парламентських процедур.

Важливим чинником у цьому питанні залишається неоднозначна реалізація норм щодо представницького механізму в парламенті, зокрема правило «стабільної парламентської більшості», яке створює структурну нерівність у розподілі депутатських мандатів, що в умовах слабо розвиненої партійної системи, відсутності внутрішньопартійної демократії

та персоналізованого лідерства, властивого більшості політичних формувань у Вірменії, фактично створює загрозу концентрації влади в руках однієї політичної сили при формальній наявності парламентської системи, що наближає таку модель до варіації «монопартійного парламентаризму», описаного в науковій літературі як проміжний тип між демократичним парламентаризмом і авторитарною домінацією законодавчого органу під впливом виконавчої гілки. І в цьому питанні, з особливою гостротою постає питання перегляду системи взаємодії між парламентом і урядом у межах нової фази конституційної реформи, започаткованої Радою з конституційної реформи у 2021 році, яка, згідно з офіційною інформацією, мала на меті більш глибоке переосмислення основ взаємодії між гілками влади, з урахуванням досвіду попередніх шести років, а також з метою адаптації правової архітектури до сучасних викликів, включаючи гібридні загрози, цифрову безпеку, енергетичну вразливість та трансформації в системі міжнародного права, зокрема в аспектах взаємодії з Європейським судом з прав людини та реалізації рішень, винесених проти Вірменії.

Під час поступового переходу Республіки Вірменія від авторитарного пострадянського устрою до парламентарної моделі управління західного типу, однією з головних невирішених проблем залишалась обмежена ефективність механізмів юридичної відповідальності публічної влади, що безпосередньо пов'язано із невизначеністю процедур, передбачених чинною Конституцією для моніторингу виконання функцій державними органами та їхніх представників, зокрема відсутністю реалістичних інструментів правового примусу щодо парламенту та уряду у випадку бездіяльності або перевищення повноважень, тоді як в тексті Основного Закону згідно з положеннями статей 97–98 передбачено лише формальні рамки взаємної звітності та контрольних процедур, які, однак, не забезпечені ефективними санкційними механізмами, що дозволило, наприклад, упродовж 2019–2021 років, низці відомств ігнорувати

зобов'язання з виконання рішень Конституційного суду без прямої юридичної відповідальності. Це вказало на критичну необхідність точкового вдосконалення тексту Конституції і її фундаментального перегляду законодавчої бази, яка регламентує функціонування державних інститутів у частині реалізації та гарантування рішень органів конституційної юрисдикції, адже, як зазначено у висновку Венеційської комісії, будь-який конституційний текст, що не має ефективних механізмів примусу, перетворюється на суто декларативний документ, що не може виступати дієвим інструментом регулювання політичних відносин. Необхідно посилити ролі професійних юридичних спільнот, асоціацій адвокатів, університетських правничих шкіл та незалежних експертних інституцій, які здатні здійснювати інтелектуальний супровід процесу конституційного реформування на етапі підготовки юридичних висновків і у щоденному формуванні правової культури серед громадян, що, у свою чергу, є умовою стабільного функціонування парламентської демократії, адже без наявності інституцій, що можуть виступати незалежними арбітрами в публічному просторі, навіть найбільш збалансована модель розподілу влади не здатна гарантувати дотримання демократичних процедур у довгостроковій перспективі. У контексті реформи правничої освіти, ініційованої Міністерством юстиції Вірменії у 2020 році, була висловлена мета інтегрувати модулі конституційного права в програми бакалаврських і магістерських курсів всіх юридичних факультетів державних університетів, водночас підкреслювалась необхідність зміни методології викладання, що, за словами представників Міністерства, мало базуватись на підходах аналізу кейсів з практики Конституційного суду Вірменії та ЄСПЛ, що створює умови для формування нового покоління правників, здатних мислити в категоріях конституціоналізму, а не адміністративного підпорядкування, що було домінуючим у попередній правничій традиції (Katherine Vit: 6).

Отже, до першого розділу можна зробити висновок, що становлення сучасної політичної системи Республіки Вірменія відбувалося на тлі надзвичайно складних історичних процесів, де перепліталися потужний націоналістичний підйом, що охопив Радянську Вірменію на початку 1988 року і став одним із каталізаторів розпаду СРСР, та етнічний конфлікт навколо Нагірного Карабаху, який швидко переріс у повномасштабну війну з Азербайджаном, що фундаментально визначило траєкторію державотворення. Рушійною силою Карабаського руху, який виник у лютому 1988 року, виступала переважно інтелігенція, чиї політичні погляди сформувалися під впливом подвійності післявоєнної епохи: з одного боку, критики сталінізму хрущовської доби, сподівань періоду відлиги та дисидентського руху, а з іншого – всепроникної радянської ідеологічної індоктринації та атмосфери страху, що залишилася від сталінського періоду, формуючи складний світогляд, який підштовхнув до політичного пробудження. Прихід до влади Михайла Горбачова з його реформістським курсом дозволив вірменам організувати широкий націоналістичний рух, початково зосереджений на поверненні Нагірного Карабаху, який згодом трансформувався у народно-демократичну організацію – Вірменський Загальнонаціональний Рух, що став ключовим актором на політичній арені.

Процес відновлення незалежності, нерозривно пов'язаний із питанням самовизначення Нагірного Карабаху, став центральною проблемою для новостворених вірменських політичних партій, які часто пропонували кардинально різні стратегії, часові рамки та методи досягнення суверенітету, що сприяло формуванню середовища інтенсивних міжпартійних ідеологічних дебатів. Незважаючи на тактичні розбіжності та різні візії майбутнього країни, доленосний референдум 21 вересня 1991 року об'єднав більшість політичних сил навколо спільної мети досягнення повної та безкомпромісної незалежності, за винятком Комуністичної партії, яка не уявляла Вірменію поза СРСР, і ця міжпартійна солідарність стала вирішальною для подолання внутрішніх розбіжностей. Формальний шлях

до незалежності характеризувався унікальною для радянських республік того часу спробою суворого дотримання радянського закону про вихід зі складу СРСР, що передбачав складну процедуру референдумів та переговорів. Референдум 21 вересня 1991 року, де 95% виборців взяли участь і 99% з них проголосували за незалежність, забезпечив легітимну правову основу для одностайного проголошення незалежності парламентом 23 вересня 1991 року, хоча повне міжнародне визнання очікувалося пізніше. Цьому передувала перемога Вірменського Загальнонаціонального Руху на виборах 1990 року та проголошення суверенітету 23 серпня 1990 року, а в жовтні 1991 року Левон Тер-Петросян був обраний першим президентом, на якого лягла відповідальність за розв'язання численних викликів новонародженої державності.

Формативні роки вірменської державності були обтяжені необхідністю розбудови національних інституцій практично з нуля в умовах триваючого конфлікту та спадщини радянських структур, що вимагало значних зусиль для створення національної армії та концентрації обмежених ресурсів, особливо в Міністерстві оборони. Припинення вогню у 1994 році, яке заморозило вірменські просування в Нагірному Карабасі та частинах Азербайджану, було сприйняте як перемога, що, однак, породило так званий "карабаський синдром" – умонастрій серед переможних ополченців, які прагнули економічних переваг або політичних посад як винагороди за свої жертви, і цей синдром суттєво та часто деструктивно впливав на політичне життя, сприявши відставці президента Левона Тер-Петросяна. Початкові націоналістичні міркування, домінуючі наприкінці 1980-х – на початку 1990-х, особливо в контексті карабаської боротьби, згодом поступилися місцем постнаціоналістичній політиці, де еліти зосередилися на консолідації влади та економічному зиску, а соціально-економічні питання та повсякденні турботи населення вийшли на передній план політичного дискурсу.

На жаль, початкові демократичні досягнення початку 1990-х, що включали зародження конкурентної політичної системи, почали розмиватися, і Вірменія поступово зміщувалася до більш авторитарного політичного ландшафту, демонструючи розрив між формальним дотриманням демократичних норм, схвалених міжнародними органами на кшталт Венеціанської комісії, та практичними реаліями політичного життя. Трагічний терористичний акт у Національних Зборах 27 жовтня 1999 року, що призвів до вбивства спікера парламенту та прем'єр-міністра, створив політичний вакуум та нестабільність, чим скористався президент Роберт Кочарян для концентрації влади у своїх руках. Ця консолідація влади під керівництвом Кочаряна, а згодом і його наступника Сержа Саргсяна, призвела до формування тісно згуртованої групи, часто званої кланом, багато членів якої здобули вплив під час Нагірно-Карабаського конфлікту, що ще більше окреслило контури політичної еліти. Спроби стабілізувати ситуацію після вбивств, зокрема коротке прем'єрство Арама Саргсяна, молодшого брата вбитого Вазгена Саргсяна, були невдалими, і його звільнення Кочаряном фактично обезголовило потужну парламентську фракцію «Єркрапа» та Республіканську партію, які були опорою Вазгена Саргсяна. «Єркрапа», організація ветеранів війни, очолювана Вазгеном Саргсяном, яка спочатку створювалася як неполітичне утворення, стала високо політизованою і об'єдналася з Республіканською партією для посилення його позицій.

Період після 1999 року проходив на тлі ігнорування адміністрацією Кочаряна рішень Конституційного Суду та проведенням виборів, які широко критикувалися як несправедливі, підриваючи демократичні процеси. Ця монополізація влади призвела до того, що вірменська держава багато в чому стала вотчиною невеликої самовідтворюваної політичної та економічної еліти, яка демонструвала небажання враховувати ширші суспільні інтереси, що спричинило відчуження суспільства від державного апарату, незважаючи на високий рівень соціальної мобілізації наприкінці

1980-х – на початку 1990-х років. Така ситуація з окопаною елітою та відчуженим населенням ставила під сумнів здатність держави мобілізувати суспільство перед обличчям загроз, особливо з огляду на невирішений Нагірно-Карабаський конфлікт, який влада часто використовувала для виправдання пріоритетності стабільності режиму. Стабільність політичної еліти значною мірою спиралася на силові інститути – міністерство оборони, внутрішніх справ, служби національної безпеки – та сприйняту підпорядкованість судової системи, що дозволяло стримувати потенційно революційні ситуації, як це сталося з придушенням масових протестів після президентських виборів 2008 року. Еволюція політичних партій та багатопартійності була складною, переплітаючись із боротьбою за незалежність та викликами державотворення. Вірменський Загальнонаціональний Рух, як основна політична сила, докладав зусиль для відновлення своєї парламентської значущості, вірячи у можливість подолати виборчий бар'єр на вільних виборах та протистояти антидемократичним тенденціям, маючи на меті вивести Вірменію з бідності та утвердити її як фактор миру в регіоні. Проте політична опозиція з часом фрагментувалася, стикаючись із труднощами в організації тривалих протестів, здатних спричинити революційні зміни. Рейтинги управління в подальші періоди, наприклад, 2011-2012 років, вказували на триваючі проблеми в сферах виборчого процесу, розвитку громадянського суспільства, незалежності ЗМІ та загального демократичного управління, що свідчило про труднощі на шляху до зрілості політичної системи.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ВІРМЕНІЇ: СТРУКТУРА, ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

2.1. Парламентсько-республіканська модель: особливості функціонування інститутів влади та політичних партій

Після ухвалення в 2015 році конституційної реформи, яка передбачала докорінну трансформацію політичної системи Республіки Вірменія з напівпрезидентської у парламентсько-республіканську модель, були закладені правові основи для переходу до моделі, в якій виконавча влада повинна була підпорядковуватись волі парламенту, проте реальний баланс між гілками влади, на відміну від теоретичної конструкції, був порушений з моменту втілення конституційних положень, адже запроваджена структура, яка формально передбачала розмежування повноважень, де-факто сконцентрувала виконавчий, законодавчий та кадрово-інституційний ресурс у руках прем'єр-міністра, що, проявилось у політичній домінації Сержа Саргсяна, який після завершення другого президентського терміну обійняв посаду глави уряду, чим викликав обґрунтовану підозру щодо спроби обійти обмеження на кількість президентських каденцій через формальний перехід до парламентської моделі. Наслідком реалізації зазначеної моделі стало фактичне утворення у Вірменії гіперцентралізованої виконавчої вертикалі, де основним носієм повноважень стала особа прем'єр-міністра, у той час як президент, згідно з новою редакцією Конституції, був позбавлений будь-яких суттєвих важелів впливу, обмежившись символічно-протокольними функціями, що підтверджується інституційною практикою діяльності Армена Саркісяна, призначеного на посаду глави держави у 2018 році, чия роль не передбачала ані участі у формуванні уряду, ані впливу на виконавчі рішення, що стало символом відходу від балансу гілок влади, паралельно створило загрозу інституційної деградації

президентської посади як важливого елемента стримувань (Martirosyan, Torosyan 2018: 1–2).

Формальне утвердження парламентсько-республіканської системи мало супроводжуватись підвищенням ролі Національних зборів як вищого органу представницької влади, однак на практиці ефективність парламентського контролю залишилась вкрай низькою через поєднання двох чинників — домінування в парламенті монопартійної більшості, тобто спочатку Республіканської партії, згодом — партії «Громадянський договір» і відсутності ефективної інституціоналізованої опозиції, що дозволяло уряду проводити будь-які законодавчі ініціативи без обговорення, ігноруючи як зауваження з боку меншості, так і позиції громадянського суспільства, що, у свою чергу, підривало базові засади парламентської демократії як такої. Особливої уваги заслуговує аналіз характеру функціонування політичних партій, які в умовах запровадженої парламентської республіки повинні були стати основними суб'єктами реалізації демократичної волі, проте вже від початку незалежності партійна система Вірменії була з високим рівнем персоналізації, коли політична організація створювалась не як виразник ідеології чи інтересів певного соціального класу або ідеологічної течії, а як платформа для реалізації амбіцій окремого лідера, що викривлювало принципи партійного плюралізму й спричиняло постійну фрагментацію, утворення короткотривалих блоків, розколів і зникнення партій після відходу засновника з політичної арени. У результаті, протягом десятиліть формування електоральних альянсів мало не стільки ідеологічну, скільки тактичну мотивацію, коли, наприклад, у 1995 році Республіканський блок, очолюваний АНМ Левона Тер-Петросяна, включав у себе представників Ліберально-демократичної партії, СДГП, Християнсько-демократичного союзу та інших організацій, які не мали спільного програмного бачення, але

погоджували між собою черговість кандидатів у виборчих списках, що підтверджує суто технологічний підхід до участі у парламентських виборах (Manougian 2025: 1–4).

В добу після переходу до парламентської моделі, попри формальне декларування нової системи, центральною фігурою, яка акумулювала в собі повноваження з формування уряду, ухвалення внутрішньо- та зовнішньополітичних рішень, а також фактичного контролю над парламентською більшістю, залишався прем'єр-міністр, посаду якого після завершення президентських повноважень зайняв Серж Саргсян. Його номінування на цю посаду стало можливим після перемоги Республіканської партії на парламентських виборах та підтримки з боку Вірменської революційної федерації (ARF), що надало цій політичній конфігурації статусу конституційної більшості, здатної реалізовувати законодавчі зміни без участі опозиції. Відповідно до практичної реалізації нової моделі, обсяг повноважень, закріплений за прем'єр-міністром у Конституції, включав одноособове керівництво урядом, контроль над призначеннями, зокрема керівників силових відомств, включення до складу Ради безпеки, визначення загальної державної політики та її реалізації. У цьому контексті показовим стало те, що саме Саргсян, скориставшись владними важелями, запровадив у 2014 році ідею змін до Конституції, що передбачала перехід до парламентської моделі, яка юридично позбавляла його можливості знову балотуватись на пост президента, однак водночас відкривала шлях до збереження контролю над усіма гілками влади через нову посаду (Martirosyan, Torosyan 2018: 1–2).

Після референдуму, під час якого опозиція заявила про масштабні фальсифікації, а міжнародні спостерігачі від ОБСЄ фіксували випадки порушення процедури голосування, зокрема використання адмінресурсу та підкупу виборців, законодавче затвердження змін стало підґрунтям для політичної інженерії, яка

дозволила Саргсяну вже у квітні 2018 року офіційно обійняти посаду прем'єра, після чого парламент, де Республіканська партія мала більшість, затвердив його кандидатуру без фактичної політичної конкуренції. У відповідь на спробу утвердження політичної гегемонії на основі конституційно оформленої парламентської республіки, в Єревані розпочались багатотисячні акції протесту, очолені депутатом від опозиційного блоку «Вихід» («Ելք») Ніколом Пашиняном, який публічно звинуватив Саргсяна в узурпації влади, зокрема через створення моделі, у якій прем'єр-міністр отримував повний контроль над виконавчою вертикаллю, з одночасним нейтралізованим парламентом і декоративним президентом. У процесі протестів, що тривали декілька тижнів і охопили не лише столицю, а й регіони країни, Пашинян неодноразово звертав увагу на те, що парламентська модель, реалізована у Вірменії, на практиці не містить механізмів обмеження влади, а її архітектура створює замкнений цикл, де особа, яка контролює правлячу партію, автоматично отримує повноцінний політичний суверенітет (Martirosyan, Torosyan 2018: 2).

Під тиском масових виступів 23 квітня 2018 року Саргсян подав у відставку з посади прем'єр-міністра, визнавши провал своєї стратегії утримання влади, що стало фактичним завершенням етапу формування керованої парламентської моделі у її гіперцентралізованій конфігурації, проте правові механізми, запроваджені конституційною реформою, залишились чинними, а їх інституційна логіка — незмінною, що уможливило повторення схеми вже іншим політичним актором, цього разу Ніколом Пашиняном, який у травні того ж року був обраний прем'єр-міністром за підтримки тих самих депутатів, які раніше підтримували Саргсяна. Після зміни політичного керівництва структура інституційної взаємодії залишилась незмінною — прем'єр-міністр зберігав за собою вирішальну роль у кадрових призначеннях, управлінні виконавчою вертикаллю, впливі на законодавчу ініціативу, контролі над

бюджетною політикою і в зовнішньополітичному позиціонуванні країни, при цьому парламент, сформований за тією ж виборчою системою, залишався інструментом реалізації урядових ініціатив, а опозиційні фракції не мали жодного практичного впливу на ухвалення законів або формування політичного порядку денного (Madoyan 2025: 2–3).

Після набуття чинності конституційною реформою, що трансформувала модель влади у Вірменії, важливою складовою функціонування нової парламентської архітектури стали механізми формування коаліцій, які, попри декларовану багатопартійність і пропорційну виборчу систему, виявились не інструментом забезпечення політичного балансу, а технічним засобом закріплення домінування правлячої партії. У виборчому законодавстві, зокрема, зберігалася норма про так звану «стабільну парламентську більшість», відповідно до якої партія або блок, що за підсумками голосування не здобув 54% мандатів, але переміг, отримував додаткові мандати для досягнення цієї позначки, що, своєю чергою, означало можливість одноосібного формування уряду без будь-якої коаліції, що фактично виключало потребу у політичному діалозі та компромісах. Роль парламентської опозиції в умовах такої конструкції була суттєво ослаблена не лише чисельно, а й інституційно — опозиційні депутати не мали змоги блокувати законодавчі ініціативи, а система парламентських комітетів, зокрема розподіл їх керівних посад, не передбачала реальної участі опонентів уряду у контролі за виконавчою гілкою. Так, під час формування парламенту VIII скликання, навіть ті фракції, які формально набули статусу опозиції, як-от блок «Айастан» чи «Честь маю», не отримали ані можливості впливати на ключові рішення, ані інструментів законодавчої ініціативи, що викликало критику з боку міжнародних експертів щодо стану політичної конкуренції у країні (Madoyan 2025: 1 - 3).

Політичні партії у парламентській моделі Вірменії не виконували функцію стабільних ідеологічних інституцій, оскільки їхнє утворення в більшості випадків ґрунтувалося не на програмних документах або соціальних групах, а на персональній ініціативі окремих лідерів, часто з минулим у виконавчій гілці або великому бізнесі. Так, прикладом є партія «Прощаюча Вірменія», заснована бізнесменом Гагіком Царукяном, яка спочатку виступала як системна опозиція, а згодом стала частиною парламентського консенсусу, не висловлюючи активної критики ані до правлячої партії, ані до її керівництва, що, зокрема, проявилось у голосуванні за кандидатуру Армена Саркісяна на пост президента в 2018 році. Історія партійних розколів і політичних альянсів у Вірменії каже про те, що явище коаліцій в основному виникало у вигляді передвиборчих блоків, а не післявиборчого партнерства, причому об'єднання мало переважно технічний, а не ідеологічний характер. Так, у 1995 році, під час перших парламентських виборів після здобуття незалежності, АНМ Левона Тер-Петросяна сформував блок «Республіка», до якого, окрім основної партії, увійшли Ліберально-демократична партія, СДГП, Християнсько-демократичний союз та Республіканська партія, яка на той час ще не мала визначальної політичної ваги. У результаті блок отримав 43,9% голосів, тоді як опозиційні партії, включаючи Народний демократичний союз Вазгена Манукяна, який на той час вже дистанціювався від влади, а також партію «Шамірам», змогли подолати бар'єр у 5%, але не створили політичної коаліції через відсутність механізму формального партнерства у поствиборчий період. Особливістю політичного поля Вірменії стало те, що навіть ті партії, які тривалий час мали усталену структуру, як, наприклад, Вірменська революційна федерація (Dashnaktsutyun), зазнавали політичних репресій або заборон, як це трапилось у 1994 році, коли особистим указом президента Тер-Петросяна діяльність цієї партії була припинена. Попри це, у 1995 році окремі представники цієї сили балотувалися як незалежні кандидати, а також

існувала технічна спроба сформувати блок «Воля і Федерація», однак формального зв'язку із АРФ не було задекларовано. Цей приклад демонструє подвійність — формальну участь у виборчому процесі за умови фактичного відсторонення від доступу до повноцінного політичного представництва (Manougian 2025: 3 – 4).

Після поразки у війні 2020 року, політична система Вірменії зазнала інституційного тиску, внаслідок чого розпочались численні внутрішньопартійні розколи, що уможливило появу нових політичних утворень, водночас не здатних сформувати консолідовану альтернативу. Наприклад, у період з 2019 до 2021 року з фракції «Мій Крок» вийшло щонайменше п'ятеро депутатів: Вартан Атабекян, Гор Геворгян, Анна Григорян, Тагуї Товмасян та Софія Овсепян, які після цього функціонували як позафракційні депутати. Також окремі члени партії «Процвітаюча Вірменія» — Сергій Багратян та Тигран Уріханян — полишили її, щоб функціонувати самостійно, при цьому останній оголосив про створення власної партії «Альянс прогресивних центристів». Паралельно з цим відбулася спроба політичної мобілізації через об'єднання 17 політичних партій, серед яких були АРФ, РПВ, ППВ, Партія Батьківщини Артура Ванецяна, НДО Вазгена Манукяна, ХДС, Партія свободи Гранта Багратяна, Партія національної безпеки, Партія національного порядку, Партія країни абрикосів, Партія солідарності, Партія «Одна Вірменія» та Конституційний союз прав. Ця конфігурація, названа «Комітетом національного порятунку», вимагала відставки Пашиняна та проведення позачергових виборів, однак не змогла реалізувати політичну ініціативу через фрагментацію і втрату довіри. Сам Тигран Уріханян згодом заявив, що не надавав згоди на участь у цьому об'єднанні, попри те, що його ім'я було використане у спільній заяві 9 листопада 2020 року. Результатом такої ситуації стало перетворення малих партій у ключовий чинник формування коаліцій.

На виборах до Ради старійшин Єревана у 2023 році правляча партія не змогла самотійно здобути більшість, через що була змушена укласти альянси з малими партіями, зокрема «Республіка» та «Голос народу», які забезпечили голоси для обрання кандидата від «Громадянського договору» на посаду мера. Хоча за прогнозами передбачалось, що ці малі партії можуть підтримати опозицію, вони обрали підтримку правлячої сили, що свідчить про гнучкість і можливість торгу в коаліційних переговорах з боку малих акторів, попри їх обмежену кількість мандатів. Натомість, попри зростаючу роль малих партій у формуванні місцевих урядів, системні бар'єри, закріплені в законодавстві, значно обмежують їх потенціал на національному рівні. Зокрема, положення Виборчого кодексу, що передбачає надання більшості мандатів партії, яка набрала найбільше голосів, у разі неможливості формування коаліції іншими силами, лишається чинним. Це означає, що навіть за підтримки лише 30% виборців одна партія може отримати контроль над парламентом, що було запозичено з італійської виборчої системи та впроваджено ще Республіканською партією Вірменії з формулюванням, що «Національні збори — це місце для великих і серйозних партій» (David and Goliath: Small Political Parties in Armenia, 2025).

Однією з ключових проблем, яка суттєво обмежує політичну активність і структурну життєздатність малих партій у парламентській моделі Вірменії, є обмеженість їх ресурсної бази, зокрема фінансової. Більшість таких партій не мають доступу до значних джерел фінансування, оскільки державне субсидування партій фактично працює як механізм підтримки вже представлених у парламенті суб'єктів, а не як інструмент розвитку політичного плюралізму. Наприклад, у 2021 році, відповідно до законодавчих норм, партії, які не подолали виборчий бар'єр, не отримували жодної форми публічного фінансування, тоді як «Громадянський договір» отримав понад 340 мільйонів драмів як державне субсидування на рік. Крім фінансів, важливою перешкодою є нерівний доступ до медіаресурсів,

особливо телевізійного мовлення, яке у Вірменії залишається домінуючим каналом політичної комунікації, особливо в регіонах. Усі основні телеканали, за винятком кількох опозиційних медіа, контролюються безпосередньо або опосередковано структурами, лояльними до чинної влади або пов'язаними із впливовими бізнес-групами, що забезпечує домінування урядового порядку денного та мінімалізує видимість малих партій. У контексті кампанії 2021 року 87% ефірного часу національних каналів було присвячено трьом політичним блокам, які вже були в парламенті, тоді як решта 23 політичних утворень змогли отримати не більше ніж 13% від загального часу. На тлі цих обмежень окремі малі партії намагаються використовувати цифрові інструменти для обходу традиційних бар'єрів. Наприклад, такі партії як «Суверен Вірменії» або «Зелена партія Вірменії» активно використовують Telegram, YouTube, Facebook та Instagram як канали комунікації з виборцем, що дозволяє формувати ядро прихильників серед молодшої аудиторії, особливо у Єревані, де рівень цифрової доступності значно вищий, ніж у сільських громадах. Водночас ці ініціативи залишаються фрагментарними і не здобувають масової мобілізації через відсутність інституційної інфраструктури, зокрема партійних осередків у регіонах. Попри ці обмеження, тенденції останніх років в Вірменії є позитивною, позитивна вона в тому, що після втрати довіри до великих парламентських партій, значна частина громадян, тому що до 60% у Єревані за даними соціологічного опитування 2023 року, очікує появи нових політичних акторів, які не були раніше пов'язані із владою чи опозицією, що, зокрема, відкриває вікно можливостей для екологічних, феміністичних, антикорупційних ініціатив — напрямів, які раніше були маргіналізовані в рамках великої політики (David and Goliath: Small Political Parties in Armenia, 2025).

Після 2020 року, коли поразка у війні за Нагірний Карабах, що завершилася втратами територій і масштабною гуманітарною катастрофою, спричинила глибоку політичну кризу, націоналістична ідеологія, яка до

цього часу домінувала в дискурсі як правлячих, так і опозиційних партій, зазнала суттєвого ослаблення. Національна риторика, що з кінця 1980-х років була центральним елементом політичних платформ практично всіх провідних сил — від АНМ до РПВ, від Ванецяна до АРФ — виявила свою повну нефункціональність в умовах воєнної поразки, яку націоналістичні сили були неспроможні ні передбачити, ні попередити, ні пояснити. Дискурсивна опора на тематику захисту нації, державного суверенітету, пам'яті про геноцид та єдності з діаспорою втратила мобілізуючу силу після втрати Шуші, символічного культурного центру, який часто згадувався у промовах партій, що будували свою легітимність на тематиці «невід'ємної території». У публічному просторі Вірменії почали з'являтися критичні публікації, в яких підкреслювалась невідповідність між традиційною націоналістичною риторикою та її результатами, особливо, нездатністю правих сил упродовж 30 років створити життєздатну систему оборони чи дипломатичної протидії ізоляції країни. На цьому тлі, у період після 2018 року, зокрема в перші роки після «оксамитової революції», на політичну арену вийшли низка нових ініціатив лівоцентристського спрямування, які, не змогли пробитися до парламенту. Мережевий характер руху Пашиняна у 2018 році, який базувався не на традиційній партійній структурі, а на горизонтальних організаціях і соціальних гаслах, таких як «боротьба з корупцією», «соціальна справедливість», «деолігархізація», створив певну модель, яку почали копіювати інші ліві та ліберальні сили.

Особливо помітним став рух, пов'язаний з екологічною проблематикою. У Єревані, де проживає майже половина населення країни, середні класи та студентська молодь почали мобілізуватись довкола тем збереження зелених зон, боротьби з урбаністичним перенаселенням, проблем забруднення повітря та впливу гірничодобувної промисловості. При цьому лідери таких рухів, як, наприклад, партія «Зелена альтернатива» або неформальні ініціативи «Ні забудові парку Тохмак», використовували

етичний дискурс, що включав також питання трудових прав, участі жінок, гендерної рівності та інклюзивного урядування, що різко контрастувало із попередньою парадигмою захисту нації через централізацію та культ сили. Присутність цих сил інформаційному просторі, здебільшого у цифровому форматі, дозволяє говорити про наявність елементів ідеологічної переорієнтації, в якій акцент робиться не на минулому, а на майбутньому — правах людини, сталій економіці, екологічній відповідальності. Ця трансформація поки не стала масовою, але відкрила нові горизонти для формування альтернативної партійної конфігурації, зокрема в середовищі розчарованих молодих виборців (David and Goliath: Small Political Parties in Armenia, 2025).

Продовжуючи розкриття питання щодо функціонування партійного середовища в межах парламентсько-республіканської моделі Вірменії, тепер зосередимось на динаміці фракційності, розколах усередині ключових політичних сил та транзитах еліт, які стали маркером нестабільності партійних структур і глибокої персоналізації політичного процесу. Після парламентських виборів 2018 року, внаслідок яких альянс «Мій Крок» отримав 70,4% голосів і консолідував абсолютну більшість у Національних Зборах, протягом наступних двох років щонайменше п'ятеро депутатів вийшли з фракції, перетворившись на незалежних. Ідеться про Вардана Атабекяна, Гора Геворгяна, Анну Григорян, Тагуї Товмасян та Софію Овсепян. Причини виходу мали переважно ідеологічний або етичний характер — зокрема, незгода з політикою уряду після поразки у війні 2020 року, невдоволення зовнішньополітичними рішеннями, відчуження від центру ухвалення рішень. Примітно, що ці депутати не створили нової організаційної структури і не об'єдналися в альтернативну фракцію, що засвідчує слабкість інституційного фундаменту навіть у найбільшій партії країни та всезагальний дефіцит довіри до партійного бренду як політичного інструменту. У цьому ж питанні, відбулися аналогічні зміни в «Процвітаючій Вірменії», з якої вийшли Сергій Багратян

і Тигран Уріханян. Останній не лише дистанціювався від партії, але й оголосив про створення власного політичного проєкту — Партії прогресивних центристів, який мав на меті переорієнтувати акценти на «прагматичну соціальну політику без крайнощів», проте жодних суттєвих електоральних результатів не досяг, залишаючись маргінальним гравцем у наступних виборчих кампаніях. Його заяви про непричетність до «Комітету національного порятунку», в контексті участі у спільній заяві 17 партій у листопаді 2020 року, засвідчили фрагментарність і відсутність координації серед еліт навіть на етапі антикризової мобілізації, що формально декларувала мету створити альтернативний уряд.

Інша ознака ослаблення фракційної дисципліни — поява в парламенті депутатів, які, будучи обраними за списками партій, у подальшому не підкорялися фракційним рішенням або ігнорували внутрішню ієрархію. Приклад Армана Бабаджаняна є показовим: у вересні 2019 року він залишив фракцію «Яскрава Вірменія» і розпочав діяльність як незалежний депутат, згодом заснувавши Партію за Республіку. Саме його голос став ключовим під час голосувань, що потребували двох третин, зокрема щодо проведення конституційного референдуму 2020 року, що і викриває ось цю тенденцію, на вирішальну роль індивідуального голосу у системі, де формально мала б домінувати партійна дисципліна. Показовим прикладом внутрішньої кризи стали й процеси у партії «Громадянський договір», яка, попри масштабну перемогу, не змогла утримати однорідність у фракції. Причини виходів депутатів мали різну природу: наприклад, Тагуї Товмасян, відома своєю позицією проти обмеження свободи ЗМІ, відкрито критикувала ініціативи уряду щодо посилення контролю над інформаційним простором. Інші, як Софія Овсепян, аргументували свій вихід особистою несумісністю з урядовими практиками, що стосувалися поствоєнного врегулювання і гуманітарної політики щодо переселенців з Арцаху (David and Goliath: Small Political Parties in Armenia, 2025).

У межах парламентсько-республіканської влади у Вірменії, особливо після 2018 року, зберігся інституційний механізм, за яким правляча партія отримувала повний контроль над виконавчою гілкою, а прем'єр-міністр, як лідер цієї партії, мав можливість впливати на призначення у всіх ключових секторах — від оборони і безпеки до регіонального управління. Одним із показових механізмів такого контролю став принцип формування уряду без обов'язкової коаліційності, якщо за результатами виборів партія здобуває 54% мандатів, навіть за допомогою додаткового бонусного мандатного механізму, передбаченого Виборчим кодексом. Це дозволяло партії «Громадянський договір» отримати повноцінний виконавчий мандат на формування Кабінету Міністрів навіть за відсутності абсолютної підтримки електорату. Неформальні канали доступу до посад в урядових відомствах були зумовлені приналежністю до оточення прем'єр-міністра, партійною лояльністю та особистою участю у передвиборчій кампанії. Прикметно, що значна частина губернаторів, тобто марзпетів, була призначена за особистим рішенням очільника уряду без попереднього узгодження з парламентськими комітетами або регіональними структурами, що порушувало логіку децентралізованої моделі управління і свідчило про домінування виконавчого центру у кадровій вертикалі.

Роль політичної партії у такій системі була переважно інструментальною: вона не виступала ареною ідеологічної дискусії або конкурсного відбору кадрів, а використовувалась як канал акумуляції вірних кадрів, що забезпечували контроль над виконавчими рішеннями. Особливо це стосувалось тих сфер, що пов'язані з державними закупівлями, інфраструктурними проектами та бюджетними трансфертами, де доступ до державного ресурсу ставав ключовою мотивацією для участі у партійній структурі. Таким чином, було відтворено неофіційний інститут «партійної квоти» — розподілу посад між різними групами впливу усередині партії, залежно від їх внеску у перемогу на виборах або медійного/ресурсного забезпечення кампанії. Особливо чітко ця логіка

проявилась під час формування уряду після позачергових виборів 2021 року, коли, попри зміну кількох ключових міністрів, склад уряду залишився гомогенним з огляду на партійну належність — жоден з міністрів не представляв опозиційні сили або позапартійне громадянське суспільство. У той самий час деякі міністерства були розформовані або реорганізовані, що дозволило перерозподілити обов'язки між новими посадовцями без необхідності погодження з парламентом, що де-факто закріпило монополізацію виконавчої влади в одних руках (David and Goliath: Small Political Parties in Armenia, 2025).

Після ухвалення Конституції 2015 року, яка закріпила перехід Вірменії від напівпрезидентської до парламентської форми правління, було впроваджено повністю пропорційну виборчу систему, що теоретично мала забезпечити адекватне представництво політичного спектру у Національних Зборах. Виборчий поріг було встановлено на рівні 4% для окремих партій і 6% для виборчих блоків, однак у практичному вимірі ці норми виявилися майже непереборними для переважної більшості політичних сил. У виборах 2022 року лише чотири суб'єкти — дві партії та два блоки — змогли подолати 3-відсотковий бар'єр, при цьому приблизно 80% політичних учасників не здобули навіть 1–3% голосів, що фактично виключає їх із формального політичного процесу. Крім високих порогових бар'єрів, ще серйознішим механізмом, що обмежує рівноправність політичного змагання, стало положення про надання мажоритарного бонусу партії, яка здобула найбільше голосів. Якщо жодна партія не здобуває понад 50% мандатів, і не вдається сформувати коаліцію, переможець автоматично отримує додаткові мандати для формування більшості. Це правило дозволяє навіть тій партії, що отримала лише 20–30% голосів, отримати контроль над парламентом і, відповідно, право на формування уряду. Така практика була запозичена з італійської моделі та легітимізована Республіканською партією Вірменії під гаслом, що «Національні збори — місце для великих і серйозних партій».

Деякі критики, включаючи Венеційську комісію Ради Європи, засудили цей механізм як такий, що «невиправдано обмежує можливість створення політичної коаліції», адже він виключає інституційну необхідність міжпартійних переговорів, підштовхуючи політичних акторів до самостійного контролю над законодавчою владою в обхід реального діалогу з іншими гравцями. Цей порядок діє виключно на загальнонаціональному рівні — на місцевих виборах така схема не використовується. Проте саме на парламентському рівні він забезпечує структурну перевагу для домінуючої сили, трансформуючи пропорційну систему у де-факто мажоритарну, де вага голосу виборця не дорівнює впливу у формуванні урядової коаліції. У підсумку, попри декларовану парламентську форму правління і пропорційну систему виборів, реальна логіка розподілу влади тяжіє до монополізації, де одна сила, здобувши умовну відносну перемогу, отримує абсолютний контроль (David and Goliath: Small Political Parties in Armenia, 2025).

2.2. Політична нестабільність, громадянські протести та зовнішні впливи (на прикладі подій 2018 та посткарабаського періоду)

Політичні події, які розгорталися у Вірменії від 2018 року, відзначались поступовим, але невпинним переходом від революційної ейфорії до стану глибокої політичної турбулентності, що знайшло своє відображення у низці протестних кампаній, котрі змінювали форму та інтенсивність у відповідь на зовнішні виклики та внутрішні провали. Саме 2018 рік позначився безпрецедентним розворотом в історії новітньої Вірменії — Оксамитовою революцією, що почалась як масовий протест проти обрання Сержа Саргсяна на посаду прем'єра після завершення двох президентських термінів. Початковий етап протестів від 13 квітня до 23 квітня 2018 року мав виразно стихійний характер, об'єднуючи десятки тисяч громадян, які виступили проти хронічної корупції та концентрації влади. Попри спробу ігнорування народного спротиву з боку парламенту,

який 17 квітня затвердив кандидатуру Саргсяна, масові арешти 22 квітня не зупинили протестного руху, що, навпаки, лише посилювався. У результаті — 23 квітня Саргсян був змушений подати у відставку, а вже 8 травня 2018 року парламент обрав Нікола Пашиняна новим прем'єром, що ситало завершенням першої фази революції. Алеж, перехід до політичного управління виявився не менш турбулентним. У перші місяці свого прем'єрства Пашинян зіштовхнувся із жорсткою опозицією з боку Республіканської партії, що утримувала 50 із 105 депутатських мандатів. Політична боротьба переросла у спробу Пашиняна ініціювати розпуск парламенту. Після двох провалених голосувань у жовтні та листопаді 2018 року, парламент був автоматично розпущений, а на позачергових виборах 9 грудня альянс "Мій крок" здобув понад 70% голосів, утвердивши політичну монополію нового прем'єра.

Утім, здобуття повноти влади не перетворилось на стабільність: брак досвіду нової політичної еліти, сформованої здебільшого з активістів, пов'язаних із західними НУО, відсутність адміністративної пам'яті, а також рішуче дистанціювання від колишніх чиновників створили крихку конфігурацію влади. Пашинян не залишив жодного зі старих радників на посаді, що дезорієнтувало функціонування виконавчих інститутів та підірвало їхню спадковість. Цей популістський формат керівництва, який залежав від підтримки вулиці, швидко почав демонструвати симптоми дисфункції, що особливо проявились в зовнішньополітичних рішеннях прем'єра, які часто мали ситуативний, реактивний характер, орієнтований насамперед на внутрішній електоральний ефект, а не на довгострокову державну стратегію. Починаючи з 2020 року, коли сталася катастрофічна поразка у Другій Карабаській війні, протестна активність різко посилювалась. Підписання перемир'я 9 листопада 2020 року, за умовами якого Вірменія втратила контроль над значною частиною Нагірного Карабаху, стало, на думку широких верств суспільства, актом національної зради. Саме тоді почали формуватись більш організовані протестні мережі, серед яких

центральну роль відігравала "Рух за порятунок Батьківщини", об'єднання 17 опозиційних сил на чолі з Вазгеном Манукяном. Їхня активність переходила від масових зібрань і захоплення урядових будівель до стратегічних акцій на кшталт блокування вулиць, інформаційних кампаній, а також інтенсивного використання соціальних медіа задля мобілізації та контрпропаганди(Shiqian Deng and Polina Tuzova, 2022: 32–34).

У 2024 році після серії зовнішньополітичних компромісів, зокрема рішення про передачу Азербайджану чотирьох прикордонних сіл у Тавушській області, ситуація в країні знову загострилась. Цього разу протестний рух очолив не політик, а духовна особа — архієпископ Баграт Галстян. Virізняючись відсутністю зв'язків із політичним істеблiшментом та репутацією морального авторитета, він закріпився як фігура суспільного спротиву, спроможна об'єднати не лише опозиційно налаштовані сили, а й значну частину пересічних громадян, включаючи колишніх прихильників Пашиняна та учасників Оксамитової революції. Його гасло — «Вірменин, Вірменія, Вітчизна, Бог» — набуло глибокого емоційного резонансу у суспільстві, де церква посідає важливе місце в національній ідентичності. Формат протестів, ініційованих архієпископом, багато в чому відтворював практики 2018 року: пішу ходу з регіонів до столиці, акції громадянської непокори, використання сакральної символіки, мобілізація через соціальні мережі, однією з таких є акція «Марш з Тавушу» яка мала на меті географічну мобілізацію громадян та трансформацію релігійного авторитету на інституціональну легітимність. Протести відбувались у символічно навантажених локаціях, супроводжувалися релігійними ритуалами, що підсилювало їхню емоційну складову та створювало атмосферу національно-духовного пориву. Попри це, брак чіткої політичної програми та неможливість відмежування від колишніх еліт зумовили стратегічні слабкості руху, які виявились фатальними для його довгострокової ефективності. Низка стратегічних помилок руху «Святий спротив», і такою помилкою є демонстративні зустрічі Галстяняна з

Робертом Кочаряном і Сержем Саргсяном, спричинили відчуження багатьох прихильників, які сприймали цих осіб як уособлення корупції і провальної моделі управління до 2018 року. Ці дії були інтерпретовані частиною суспільства як спроба реваншу старої політичної еліти, що фактично нівелювало моральну перевагу руху.

Не менш важливим чинником занепаду протестної хвилі став державний апарат, який уміло поєднував репресивні заходи з інформаційним впливом. Силовики регулярно розганяли мітинги, застосовували шоківі гранати, здійснювали арешти активістів, а офіційна риторика подавала протест як деструктивну діяльність, що загрожує національній безпеці. У публічному дискурсі влада зосереджувалась на легітимності, здобутій через вибори 2021 року, коли партія «Громадянський договір» отримала переконливу більшість, незважаючи на поразку у війні. Це дозволяло Пашиняну зберігати образ «незамінного кризового керівника» (Aram Terzyan, 2025: 6 - 7)

Продовжуючи розкриття даного питання, на мою думку, важливо ще звернути увагу й на впливі масової міграції карабаських вірмен до Вірменії після азербайджанської військової операції 2023 року, яка завершила тридцятирічний сепаратистський проєкт у Нагірному Карабасі та спричинила один із наймасштабніших гуманітарних викликів у регіоні. Після блискавичної операції Азербайджану у вересні 2023 року близько 100 000 етнічних вірмен — фактично все населення колишньої Нагірно-Карабаської республіки — протягом одного тижня втекло до Вірменії. Цей потік біженців склав приблизно 4% від загальної чисельності населення Вірменії, що створило соціально-економічне і політичне навантаження на Єреван. У перші дні після приїзду переселенців спостерігалась мобілізація місцевих громад, волонтерських ініціатив, які організовували центри прийому, забезпечували харчування, медичну допомогу й базові умови для тимчасового проживання. Держава ж

запровадила програму поступово зменшуваних грошових виплат — від \$250 одразу по прибутті до \$125 щомісячно з листопада, що мало компенсувати витрати на базове виживання, але не дозволяло забезпечити самостійне житло на ринку нерухомості, де орендні ставки зростали через надлишковий попит.

Попри очікування про можливий соціальний вибух через труднощі з інтеграцією такої кількості переселенців, процес відбувався на диво спокійно — більшість новоприбулих оселилися у родичів або громадських приміщеннях, включаючи готелі, школи чи гуртожитки, які тимчасово перетворили на притулки. Останні соціологічні опитування вказували, що понад 38% біженців оселилися у Єревані, де можливості для працевлаштування є найвищими, ще 15% — у прилеглих районах. Це територіальне розміщення нових мігрантів потенційно формує нову електоральну географію, адже біженці вже розглядаються як майбутній політичний чинник, здатний змінити баланси голосування у столичному регіоні.

Паралельно із соціальною адаптацією, політичне поле зіткнулося із серйозним викликом делегітимації, адже для більшості прибулих з Карабаху уряд Пашиняна асоціювався з поразкою, зрадою національного ідеалу та втратою багаторічних жертв. Одразу після відмови Єревана від військової відповіді на наступ Баку, в Єревані відбулися масові акції протесту із закликами до відставки прем'єра. Це було підкріплено суспільним настроєм, адже ще в червні 2023 року понад 90% опитаних виступали проти будь-якого врегулювання, що передбачає інтеграцію Карабаху до складу Азербайджану. Однак протестна активність швидко згасла — не тому, що зникло невдоволення, а через брак організаційної структури опозиції, що могла б акумулювати протестну енергію та трансформувати її в інституційну силу. Такий вакуум був зумовлений тим, що більшість традиційних опозиційних фігур були пов'язані з

дискредитованими до 2018 року елітами, які сприймалися як відповідальні за стару модель правління. Загалом, соціально-економічна інтеграція біженців виглядає на перший погляд контрольованою, ситуація є дедалі глибшою, що вказує на існування латентної напруги, що може вибухнути під час наступних виборчих кампаній, коли мобілізація нових електоральних мас стане критичним фактором. При цьому влада активно використовує наратив стабільності, вказуючи на відсутність таборів для переміщених осіб як на свідчення ефективності, але у дійсності ситуація залишається крихкою та невизначеною у довгостроковій перспективі (Agham Terzyan, 2025: 8 - 9).

I, завершуючи розкриття поставленого питання, важливо зосередитися на трансформаціях зовнішньополітичного курсу Вірменії після поразки у Другій Карабаській війні, а також на ролі ключових зовнішніх акторів в обличчі Росії, Європейського Союзу, США та Франції. Після 2020 року зовнішньополітичний курс Вірменії почав поступово відхилятися від традиційної орієнтації на Російську Федерацію як головного гаранта безпеки. Одним із факторів, що прискорив цей процес, стало розчарування у ролі ОДКБ, яка, незважаючи на численні звернення Єревану, не надала військової допомоги під час збройних інцидентів з Азербайджаном на кордоні у 2021–2022 роках. Російські миротворці, що перебували в Нагірному Карабасі на основі домовленостей 9 листопада 2020 року, не змогли запобігти наступу Баку у вересні 2023 року, що призвело до остаточної капітуляції самопроголошеної НКР. Це остаточно підірвало довіру як до Москви, так і до колективних механізмів безпеки на пострадянському просторі. На цьому тлі відбувався поступовий дрейф вірменської дипломатії у бік Заходу, насамперед Франції та Європейського Союзу. Париж став основним партнером Єревана в питаннях оборонного співробітництва: було укладено угоди про постачання озброєнь, а також про навчання вірменських офіцерів у французьких військових академіях. ЄС, у свою чергу, активізував присутність у регіоні, розмістивши місію

цивільного спостереження на кордоні Вірменії з Азербайджаном. Баку ж, вбачаючи в цих кроках спробу втручання у внутрішні справи, наполягав на виведенні європейських моніторів з регіону, що створює постійне джерело дипломатичної напруги. Паралельно розпочались переговори про укладення широкомасштабної мирної угоди між Єреваном і Баку. У 2024 році Вірменія погодилась передати Азербайджану чотири прикордонні села, що стало наслідком нової зовнішньополітичної стратегії Пашиняна, зосередженої на деескалації й стабілізації. Одним із найбільш контроверсійних рішень стала згода прем'єра на ініціювання зміни Конституції, яка досі містить положення про «возз'єднання з Арцахом». Проведення відповідного референдуму заплановано на 2027 рік, і це є серйозним політичним сигналом для міжнародної спільноти щодо відмови Вірменії від претензій на Карабах.

Однак слід визнати, що така переорієнтація не захищена від ризиків. Попри очевидне охолодження до Москви, Вірменія залишається глибоко залежною від російського ринку, енергетичних поставок і трудової міграції. Тому навіть найактивніші прихильники європейського вектора визнали необхідність збереження балансування між Москвою і Брюсселем, особливо у військово-економічному вимірі. Це можна розглядати як вимушену тактику виживання у багатовекторному середовищі, де надмірна лояльність до будь-якої з глобальних сил може мати катастрофічні наслідки для суверенності та стабільності Вірменії. В цілому, після поразки у війні Вірменія поступово перетворюється з форпосту російської військової присутності на Південному Кавказі на буферну зону між Заходом і тюркським простором, де ситуацію ускладнює чітко артикульована доктрина. Поки що уряд Пашиняна намагається знайти модель співіснування зі складними зовнішніми умовами, використовуючи риторику «мирної революції» як інструмент міжнародного позиціонування (John Walsh: 104–106)

З цього випливає наступний висновок до другого розділу: сучасний етап розвитку політичної системи Вірменії ознаменований спробою кардинальної трансформації державного устрою через конституційну реформу 2015 року, ініційовану тодішнім президентом Сержем Саргсяном, яка формально мала на меті перехід від суперпрезидентської до парламентської моделі управління, проте цей процес від самого початку відбувався на тлі значних суперечностей, особливо відсутністю широкого громадського обговорення та належного залучення парламенту до формування комісії з реформи. Первинно декларувалося формування ефективних механізмів реалізації прав людини та дієвої системи стримувань і противаг - кінцевою метою стало чітке переформатування владних повноважень, де президент позбавлявся ключових виконавчих функцій, стаючи представницькою фігурою, а вся повнота влади, включаючи керівництво урядом, збройними силами та визначенням державної політики, переходила до прем'єр-міністра. Запровадження виборчої системи з елементом "стабільної парламентської більшості", що передбачає надання бонусних мандатів переможцю для уникнення фрагментації парламенту, хоча й запозичене з європейської практики, в умовах вірменської політичної культури створило передумови для подальшої концентрації влади.

Спроба Сержа Саргсяна обійняти посаду прем'єр-міністра після завершення президентських термінів, незважаючи на формальну відповідність новій конституційній логіці, спровокувала Оксамитову революцію 2018 року, яка призвела до його відставки та обрання лідера протестів Нікола Пашиняна головою уряду, що продемонструвало потужний потенціал громадської мобілізації, але водночас виявило вразливість інституційних змін перед обличчям політичної волі мас. Новий уряд, не пов'язаний зі структурами попереднього режиму, розпочав заходи з демонтажу впливу Республіканської партії та ініціював судову реформу, ключовим елементом якої стало створення Вищої судової ради, проте

обрана компромісна модель очищення судової системи, що надавала значні важелі впливу виконавчій владі через обмежене коло ініціаторів дисциплінарних проваджень, викликала критику з боку громадськості та експертів як недостатньо ефективна для реального оновлення суддівського корпусу, де багато суддів, причетних до порушень прав людини, зберегли свої посади. Імплементация парламентської моделі виявилася ускладненою через накладання постреволюційної динаміки на інституційну спадщину авторитаризму, що проявилось в обмежених можливостях уряду здійснити комплексне реформування судової влади, де зберігалися лояльні до старої еліти елементи, та вкрай низькому рівні суспільної довіри до судової системи, що змусило уряд визнати кризу її легітимності та розробити нову Стратегію судово-правової реформи.

Реалізації цієї стратегії та закріпленню парламентської моделі перешкоджали як внутрішні конституційні обмеження, що не передбачали масштабної люстрації, так і потужні зовнішньополітичні чинники, зокрема повномасштабний військовий конфлікт у Нагірному Карабасі восени 2020 року, який призвів до політичної дестабілізації, дострокових виборів та переорієнтації уваги держави на питання національної безпеки, відсунувши на другий план внутрішні реформи. Пандемія COVID-19 також сповільнила реформаторські ініціативи, створивши умови для стагнації впровадження конституційної логіки в ключових сферах. Усвідомлення недоліків моделі 2015 року, особливо її нездатності забезпечити стійкість до зовнішніх загроз та ефективно реагувати на кризові ситуації, призвело до ініціювання у 2021 році створення нової Ради з конституційної реформи, яка мала підготувати оновлений проєкт змін до Конституції, враховуючи досвід попередніх років та нові суспільні очікування, сформовані після 2018 року, щодо прав людини, підзвітності влади та ролі парламенту в умовах зміненого безпекового середовища. Ця робота продовжувалася у співпраці з міжнародними структурами, зокрема Венеційською комісією, яка відігравала важливу експертну роль і в попередній реформі.

Незважаючи на формальний перехід до парламентської республіки, політична система продовжувала демонструвати вразливість до тиску з боку виконавчої влади, обмежену автономію Національних Зборів у здійсненні контролюючих функцій та значний вплив прем'єр-міністра на формування парламентського порядку денного, що свідчило про нерівномірне функціонування механізмів стримувань і противаг та унеможливлювало реалізацію повноцінної демократичної парламентарної моделі. Зростаюча критика з боку національних експертів та міжнародних партнерів щодо непослідовності у реалізації базових конституційних принципів, проблем із прозорістю, незалежністю судової влади та доступом опозиції до парламентських процедур спонукала уряд у 2022 році повторно звернутися до Венеційської комісії за оновленням її висновків. Правило "стабільної парламентської більшості" продовжувало викликати занепокоєння як механізм, що в умовах слабо розвиненої партійної системи та персоналізованого лідерства створює загрозу концентрації влади в руках однієї політичної сили, наближаючи модель до "монопартійного парламентаризму". Нова фаза конституційної реформи, започаткована у 2021 році, мала на меті глибше переосмислення взаємодії гілок влади та адаптацію правової архітектури до сучасних викликів. Обмежена ефективність механізмів юридичної відповідальності публічної влади та відсутність реалістичних інструментів примусу щодо парламенту та уряду, зокрема у виконанні рішень Конституційного суду, вказували на критичну необхідність вдосконалення конституційних та законодавчих норм для забезпечення дієвості Основного Закону. Важливим аспектом визнавалася необхідність посилення ролі професійних юридичних спільнот та реформи правничої освіти для формування культури конституціоналізму.

Функціонування парламентсько-республіканської моделі після 2015 року на практиці призвело до гіперцентралізації виконавчої влади в руках прем'єр-міністра, тоді як президент був зведений до символічної ролі, а ефективність парламентського контролю залишалася низькою через

домінування монопартійної більшості та відсутність сильної інституціоналізованої опозиції. Партійна система Вірменії продовжувала характеризуватися високим рівнем персоналізації, де партії створювалися радше як платформи для реалізації амбіцій окремих лідерів, аніж як виразники ідеологій, що призводило до фрагментації та утворення тактичних, а не ідеологічних, електоральних альянсів. Навіть після Оксамитової революції 2018 року, коли Нікол Пашинян змінив Сержа Саргсяна, структура інституційної взаємодії, де прем'єр-міністр зберігав вирішальну роль, залишилася незмінною, а парламент продовжував функціонувати як інструмент реалізації урядових ініціатив. Норма про "стабільну парламентську більшість" у виборчому законодавстві фактично уможлиблювала одноосібне формування уряду, ослаблюючи роль парламентської опозиції як чисельно, так і інституційно. Політичні партії, включаючи такі приклади, як "Процвітаюча Вірменія", часто демонстрували брак стійкої ідеологічної позиції, а коаліції переважно мали технічний передвиборчий характер, що ілюструється історією партійних розколів та альянсів, а також періодичними репресіями проти окремих політичних сил.

Поразка у війні 2020 року спричинила поглиблення внутрішньопартійних розколів, зокрема у правлячій фракції "Мій Крок" та інших партіях, і хоча з'являлися нові політичні утворення та спроби об'єднання опозиції на кшталт "Комітету національного порятунку", вони не змогли сформувати консолідовану альтернативу через внутрішню фрагментацію та недовіру. Малі партії почали відігравати певну роль у формуванні коаліцій на місцевому рівні, однак системні бар'єри, включаючи фінансові обмеження, нерівний доступ до медіаресурсів та виборче законодавство, що сприяє великим партіям через механізм "мажоритарного бонусу", суттєво обмежують їхній потенціал на національному рівні, хоча спостерігається зростаючий суспільний запит на нові політичні сили, особливо серед молоді та в міських центрах, що

відкриває можливості для альтернативних, зокрема екологічних та правозахисних, ініціатив, які активно використовують цифрові платформи для комунікації. Поразка у війні також призвела до ослаблення домінуючої націоналістичної ідеології та появи нових лівоцентристських та екологічних рухів, які акцентують увагу на правах людини, соціальній справедливості та сталому розвитку, що свідчить про початок можливої ідеологічної переорієнтації в суспільстві. Контроль правлячої партії над виконавчою гілкою та кадровими призначеннями, включаючи губернаторів, зберігся і після 2018 року, де партійна лояльність та неформальні зв'язки відігравали ключову роль, а сама партія слугувала радше інструментом для акумуляції лояльних кадрів та доступу до державних ресурсів, ніж ареною ідеологічної дискусії. Виборча система, попри свою пропорційність, через високі пороги та механізм "мажоритарного бонусу" фактично обмежує політичну конкуренцію та сприяє монополізації влади домінуючою силою, трансформуючи пропорційне представництво у де-факто мажоритарну систему на національному рівні.

ВИСНОВКИ

Отже, а результаті проведеного комплексного аналізу становлення, трансформації та функціонування сучасної політичної системи Республіки Вірменія, було досягнуто чітке теоретичне осмислення ключових інституційних, політичних та соціокультурних чинників, що визначили траєкторію розвитку вірменської державності після здобуття незалежності. Сформульовані у вступі завдання були послідовно реалізовані шляхом деконструкції авторитарної спадщини, критичного переосмислення парламентської реформи 2015 року, і глибокого розгляду кризових явищ, які стали актуальними в контексті внутрішньої нестабільності та зовнішньополітичного тиску. Проведене дослідження дозволило не проаналізувати фактологічну базу і сформулювати певне бачення структурної непослідовності вірменської політичної архітектури, де юридично закріплена модель парламентської республіки часто суперечила реальній практиці монополізації влади виконавчим центром, уособленим у фігурі прем'єр-міністра. На підставі опрацьованих матеріалів можна сказати, що ключовим парадоксом вірменського державного будівництва стала нездатність політичних акторів створити стабільну інституційну систему стримувань і противаг, попри формальну наявність демократичної конституції. Розроблена у 2015 році нова модель управління, яка повинна була забезпечити подолання рецидивів авторитаризму через інституціональну вагу парламенту, на практиці не змогла функціонувати в умовах надцентралізації виконавчої влади, що посилювалася після Оксамитової революції. Парадокс полягає в тому, що саме через глибоке розчарування суспільства у політичному класі, сформованому під впливом карабаської війни 1990-х років, відбулося різке оновлення політичних еліт, але нова конфігурація не змогла забезпечити ні стабільності, ні прозорості, ні належної інституційної спадкоємності. Це свідчить про відсутність сталих механізмів переходу влади, які могли б підтримувати баланс між демократичною легітимацією і функціональною ефективністю.

Особливе значення має виявлення внутрішньої суперечності між революційною легітимацією, на якій ґрунтувався уряд Пашиняна, та очікуванням раціонального інституційного управління в умовах парламентської республіки. На прикладі масової міграції з Карабаху, кризових протестів 2020–2024 років і невдалих спроб оновлення судової системи виявилось, що формальна конституційна логіка, запроваджена реформою 2015 року, не адаптована до кризового типу політичної культури, яка переважає у Вірменії. В основі цієї культури — низький рівень довіри до інститутів, розірваність зв'язків між партіями та електоратом, відсутність сталої електоральної ідентичності та тенденція до персоналізації політики, яка створює квазілегітимні форми автократії в умовах формального парламентаризму. Тому, модель парламентської республіки фактично не імplementована на рівні соціально-політичної дійсності.

У процесі розкриття теми було також досліджено, що структурна слабкість політичних партій у Вірменії полягає не лише у відсутності програмного ядра чи ідеологічного профілю, а в їх функціональному неспроможності виступати ефективними медіаторами між суспільством та державою. Це створює ситуацію, за якої зміна політичної конфігурації відбувається не через конкурентну боротьбу у межах парламенту, а через вуличну мобілізацію, громадянський тиск і революційні хвилі. Протести 2018, 2020, 2023 років підтвердили цю тенденцію, в якій протестний потенціал реалізується не через інституційні канали, а через позапарламентську активність, що дискредитує сам механізм виборної репрезентації. Це сприяє формуванню політичної інерції, коли громадяни, розчаровані у функціонуванні демократії, все рідше вбачають вибори як реальний інструмент впливу на політичні процеси.

У площині зовнішньої політики досліджено, що зміщення геополітичного курсу після 2020 року не лише змінило розстановку партнерств Вірменії, але й створило нову кризу ідентичності в політичному класі, який тривалий час легітимізував своє існування через проросійську або прокарабаську риторiku. В умовах, коли Росія фактично втратила статус безпекового гаранта, а Захід виявився неспроможним оперативно компенсувати вакуум гарантій, вірменська політична система залишилась у стані стратегічного вакууму. Це означає, що зовнішньополітична переорієнтація без внутрішньої інституційної модернізації неможлива, а будь-яка спроба маневру без наявності стабільних внутрішніх механізмів управління лише поглиблює кризу і сприяє подальшому відчуженню еліт від суспільства. Згідно з цим, можна дійти висновку, що сучасна політична система Республіки Вірменія має нестійке поєднання революційного мандату, інституційної слабкості та стратегічної невизначеності, що унеможлиблює стабільне функціонування парламентської республіки у класичному розумінні. Виявлені проблеми мають теоретичне значення для розуміння пострадянської трансформації, та практичне, у контексті формування ефективної моделі державного управління, заснованої на реальному поділі влади, підзвітності, зваженому представництві та збереженні легітимності через функціональні інститути, а не через тимчасову харизму політичного лідера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атасунцев, А. Could Opposition Protests in Armenia Topple the Government? 2024. URL: <https://carnegiepolitika.org/2024/06/03/could-opposition-protests-in-armenia-topple-government-pub-103233> (дата звернення: 24.05.2025).
2. Кастільо, Н. How Loss in the Karabakh Conflict has Affected, or Not Affected, Armenian Politics. 2024. URL: <https://caspiantpolicy.org/how-loss-in-the-karabakh-conflict-has-affected-or-not-affected-armenian-politics> (дата звернення: 24.05.2025).
3. Adriaans, R. The humanitarian road to Nagorno-Karabakh: media, morality and infrastructural promise in the Armenian diaspora. Identities: Global Studies in Culture and Power. 2019. Vol. 26, No 1. P. 69–87. URL: <https://doi.org/10.1080/1070289X.2017.1358004> (дата звернення: 24.05.2025).
4. Antonyan, Y. (Ed.). (2016). Elites and “Elites”: Transformations of Social Structures in Post-Soviet Armenia and Georgia. Yerevan.
5. Armenia. Nations in Transit Ratings and Averaged Scores 2012. URL: http://www.armstat.am/file/article/sv_12_11a_211.pdf (дата звернення: 24.05.2025).
6. Avagyan, M., Tsintsadze, A., & Turchak, K. (2024, February 9). Responsibility, Accountability, and Participation: Toward Good Governance in Armenia, Georgia, and Ukraine. German Marshall Fund of the United States. Retrieved from <https://www.gmfus.org/download/article/22984>

7. Avakian, Sh. (2013). Nagorno Karabagh: Legal Aspects (4th ed.). Yerevan: Tigran Mets Publishing House.
8. Bara, A., Di Bartolomeo, A., Brunarska, Z., Makaryan, Sh., Mananashvili, S., & Weinar, A. (Eds.). (2013). Regional Migration Report: South Caucasus. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Migration Policy Centre.
9. Broers, L. (2016). Diffusion and default: A linkage and leverage perspective on the Nagorny Karabakh conflict. East European Politics.
10. Conflict in Nagorno-Karabakh. 2025. URL: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-nagorno-karabakh> (дата звернення: 24.05.2025).
11. Council of Europe, Parliamentary Assembly. (2021). The functioning of democratic institutions in Armenia (Doc. Provisional version).
12. Deng, S., & Tuzova, P. Armenia's 2018 Revolution, Motivations and New Media. European Journal of Humanities and Social Sciences, 2022, 2(4), 252.
13. Gazi, C. K. Armenia's Political Failure: Unfinished Revolution in Domestic Politics, Nagorno-Karabakh Defeat in Foreign Policy. 2023. URL: <https://khatam.com.pk/armenias-political-failure-unfinished-revolution-in-domestic-politics-nagorno-karabakh-defeat-in-foreign-policy/> (дата звернення: 24.05.2025).

14. Gerring, J., Thacker, S. C., & Moreno, C. (б.д.). Are Parliamentary Systems Better?. Boston University.
15. Hopmann, P. T., & Zartman, I. W. (Eds.). (2013). Nagorno Karabakh: Understanding Conflict 2013. Johns Hopkins University, School for Advanced International Studies, Conflict Management Program.
16. Hovsepyan N. Formation of Armenian Political Parties in the Context of Restoration of Independence. Armenian Journal of Political Science. 2017. № 2(7). С. 57–76.
17. International IDEA. (2005). Constitutional/Political Reform Process in Georgia, in Armenia and Azerbaijan: Political Elite and Voices of the People. Tbilisi, Georgia: International IDEA; CIPDD.
18. Iskandaryan A. Armenia. Nations in Transit Ratings and Averaged Scores 2012. URL: <http://www.armstat.am/en/?nid=126&id=01001> (дата звернення: 24.05.2025).
19. Iskandaryan, A., Mikaelian, H., Minasyan, S. War, Business and Politics: Informal Networks and Formal Institutions in Armenia. Yerevan: Caucasus Institute, 2016. 144 p.
20. Kakachia, K., Markarov, A. (eds.). Values and Identity as Sources of Foreign Policy in Armenia and Georgia. Tbilisi: Universal, 2014. 287 p.
21. Labarre, F., Niculescu, G. (eds.). South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility. Vienna: National Defence Academy, 2019. 263 p.

22. Lewis, D. (2017). The Contested State in Post-Soviet Armenia. In J. Heathershaw & E. Schatz (Eds.), *The Logic of Weak States* (pp. 120-135). Pittsburgh University Press.
23. Madoyan, G. (2025, квітень 28). David and Goliath: Small Political Parties in Armenia.
24. Manougian, H. (б.д.). A History of Armenian Political Party Splits and Alliances.
25. Martirosyan, S., & Torosyan, N. (2018, квітень12). Armenia's changing political system: a parliamentary republic or the President's third term?.
26. Mkrtchyan, N. (2017). New Language Policy of Kazakhstan: A Project for a Trilingual Kazakhstan. In R. Safrastyan (Ed.), *Contemporary Eurasia* (Vol. 6, Issue 1, pp. 109-126). Yerevan: National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Institute of Oriental Studies.
27. Northwestern University, Kellogg School of Management, Center for Mathematical Studies in Economics and Management Science.
28. Novikova, G. The Nagorno Karabakh Conflict through the Prism of the Image of the Enemy. Yerevan: Center for Strategic Analysis, [б.д.]. 17 p.
29. OECD. (2024). Innovative Capacity and Participatory Policymaking in Armenia. OECD Public Governance Reviews. Paris: OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/1efeb1a-en>
30. Omuraliyev, N. (2013). Press Rights and Constraints in Kyrgyzstan. *Central Asia and the Caucasus*, 14(1), 101-110.

31. Panossian R. Post-Soviet Armenia: Nationalism & Its (Dis)contents. After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States. Michigan : University of Michigan Press, 2004. С. 227–247.
32. Papazian T. State at War, State in War: The Nagorno-Karabakh Conflict and State-Making in Armenia, 1991-1995. Cahiers d'Asie centrale. 2008. № 8. URL: <https://doi.org/10.4000/pipss.1623> (датазвернення: 24.05.2025).
33. Partlett, W. (2016). Reforming centralism and supervision in Armenia and Ukraine. In Annual Review of Constitution-Building Processes: 2015. Stockholm: International IDEA.
34. Petrosyan D. The Political System of Armenia: Form and Content. Caucasus Analytical Digest. 2010. № 17/10. С. 8–12.
35. Petrosyan G. The Crisis of the Judicial System and Problems of Democratic Development in Armenia. 2022. URL: <https://ge.boell.org/en/2022/08/08/crisis-judicial-system-and-problems-democratic-development-armenia> (дата звернення: 24.05.2025).
36. Pleydell-Bouverie, J. The Role of Civil Society in the Nagorno Karabakh Conflict. Nagorno Karabakh: Understanding Conflict 2013. Washington: Johns Hopkins University, School for Advanced International Studies, 2013. P. 9–37.
37. Report on the Armenian Referendum on Independence, September 21, 1991. Washington : Commission on Security and Cooperation in Europe, 1991. 8 с.

38. Russian-Armenian (Slavonic) University Research Team, Research and Business Center of the Faculty of Economics of Yerevan State University, & Hrayr Maroukhian Foundation. (2013). Repopulation in Kashatagh and Shahumyan.
39. Sahakyan A. The Politics of Independence and Transition: Interview with Ara Sahakyan. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2006. № 14(2). С. 183–187.
40. Sargentich, T. O. (1993). The Presidential and Parliamentary Models of National Government. *American University International Law Review*, 8(2/3), 579–592.
41. Seitova, N. (2015). Prospects for Regional Cooperation in Central Asia. *Central Asia and the Caucasus*, 16(3-4), 92-98.
42. Terzyan, A. Echoes of Defiance: Post-War Protests and Their Implications in Armenia. *Eurasian Affairs Research Papers*, 2025, 1, 1–15.
43. Terzyan, A. The Unfinished Revolution: Protests in Armenia and the Quest for Change. 2025. URL: <https://easr.org/2025/01/15/the-unfinished-revolution-protests-in-armenia-and-the-quest-for-change/> (дата звернення: 24.05.2025).
44. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Independence of Armenia. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/Armenia/Independence> (дата звернення: 24.05.2025).

45. The External Relations of De Facto States in the South Caucasus. Comai, G. Dublin City University. 2017. 20 p. Caucasus Analytical Digest; No. 94.
46. The Political Elite of Post-Independence Armenia: Characteristics and Patterns of Formation. Yerevan: Edit Print, 2014. 150 p.
47. The South Caucasus: Between Integration and Fragmentation. Chiragov, F. [та ін.]. European Policy Centre. 2015. 110 p. (EPC Issue Paper; No. 79).
48. Vasilyan, S. (2020, March 18). Armenia's Constitutional Referendum: Denting the Constitutional Court?. International IDEA.
49. Viti, K. (n.d.). Country Report: Armenia's Complete Structural Revolution. Policy Lab: Redesigning the Venezuelan Judiciary.
50. Walsh, J. An Analysis of the Political Economy of Armenia's Velvet Revolution. *RocznikOrientalistyczny*, 2022, 75(2), 164–176. DOI: 10.15804/rop2022407.

АНОТАЦІЯ

Тазаян Т. В. Становлення та розвиток сучасної політичної системи Республіки Вірменія (бакалаврська робота). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2025. 64 с. (рукопис).

Кваліфікаційна робота присвячена комплексному аналізу еволюції політичної системи Республіки Вірменія в пострадянський період. Розглянуто історичні передумови становлення незалежної державності, трансформацію моделі державного управління, функціонування парламентської республіки та суперечності між формальними й реальними механізмами влади. Особлива увага приділяється впливу конфлікту в Нагірному Карабасі, протестного руху, міграційної кризи та зовнішньополітичних чинників на інституційну стабільність. Робота містить критичну оцінку ефективності сучасної політичної моделі в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Ключові слова: політична система, Вірменія, парламентаризм, інституційна трансформація, конфлікт, протест, Карабах.

ANNOTATION

Tazaian T. V. The Formation and Development of the Modern Political System of the Republic of Armenia (Bachelor's Thesis). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 64 p. (manuscript).

This bachelor's thesis is devoted to a comprehensive analysis of the evolution of the Republic of Armenia's political system during the post-Soviet period. The study examines the historical prerequisites of statehood, the transformation of governance models, the operation of the parliamentary republic, and contradictions between formal constitutional provisions and actual political practices. Special attention is paid to the impact of the Nagorno-Karabakh conflict, protest movements, migration crisis, and external geopolitical influences on institutional stability. The work provides a critical assessment of the effectiveness of Armenia's current political model under conditions of internal and external challenges.

Keywords: political system, Armenia, parliamentarism, institutional transformation, conflict, protest, Karabakh.

ВІДГУК
на кваліфікаційну роботу бакалавра
4-го курсу групи ОП-41 денної форми навчання
спеціальності 052 «Політологія»
освітньо-професійної програми «Політичні технології та аналіз політики»
філософського факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Тазаяна Тиграна Ваагановича
на тему: «Становлення та розвиток сучасної політичної системи
Республіки Вірменія»

Вибір теми Тазаяна Тиграна Ваагановича обумовлений тим, що питання формування стабільної політичної моделі розвитку залишаються для Республіки Вірменія актуальними попри тридцятирічний шлях розвитку незалежної держави. Автор звернувся до вельми актуальної проблеми трансформацій політичних систем, цей вимір дозволяє розкрити потенціал політичних технологій та політичного аналізу задля завдань політичного реформування. Тигран Тазоян вірно визначає, що для Вірменії актуальним є досягнення політичної стабільності, ефективності політичного режиму на демократичних засадах, забезпечення балансу між виконавчою, законодавчою і судовою владами. Автор вірно визначає, що в умовах глобалізації та інформаційної відкритості світу, політична влада відіграє важливу роль у формуванні стабільного, цілісного суспільства. Водночас, тема є актуальною для українських умов тому, що вектор міжнародної співпраці завжди був актуальним як для Вірменії, так і для України. Досвід реформування політичної системи Вірменії є важливим як для подальших теоретичних та практичних розвідок стосовно цієї країни, так і для опанування загальних тенденцій сучасного політичного розвитку.

Слід визначити, на нашу думку, наступні позитивні аспекти роботи: робота ґрунтується на достатньому колі джерел та літератури; автор демонструє логічність та системність у розробці структури роботи; він виявляє навички самостійного аналізу; визначені у роботі мета та завдання розкриті

достатньо повно. Автор демонструє вміння використовувати необхідний інструментарій методів для розкриття мети роботи. На увагу заслуговує вимір дослідження обраний автором. Він визначає важливість історико-політичних передумов становлення незалежної вірменської державності, досліджує ключові етапи трансформації моделі державного управління. Схвалення викликає визначення механізмів партійної мобілізації, виборчої поведінки та ролі громадянського суспільства. Автор у першому розділі розкриває ключові аспекти становлення владної вертикалі, з акцентом на перехід від президентської до парламентської форми правління. На достатньому рівні для даного типу роботи автор характеризує проблеми та перспективи, що пов'язані із трансформаціями влади у Республіці Вірменія на сучасному етапі. Позитивним аспектом роботи є те, що у другому розділі Тигран Тазоян аналізує сучасний стан політичної системи Вірменії: структуру парламенту, партійне середовище, громадянське суспільство, протестну активність, виборчий процес, а також вплив зовнішніх подій, таких як війна в Карабасі, міграційна криза та зміна геополітичних векторів. Схвальної оцінки заслуговує й визначення автором своєї принципової позиції про важливість демократичних цінностей для Республіки Вірменія при вирішенні питань формування політики у різних сферах суспільного життя.

Робота Тиграна Тазояна має ознаки як теоретичного, так і практичного значення щодо фахового підходу відносно політичної сфери. Для оптимізації політичних процесів, ефективності управлінської діяльності вельми важливим є використання прогресивних доробків з питань формування ефективної політичної влади, адекватного розуміння її сутності. Критичне осмислення сучасних політичних практик реформування є фаховим завданням професійного політолога. Під час виконання кваліфікаційної роботи автор показала достатній рівень підготовки та знань з обраної теми, вміння самостійно аналізувати та систематизувати матеріал, робити висновки та

узагальнення. Актуальність теми свідчить на користь практичному значенню роботи, демонструє достатні практичні результати навчання Тиграна Тазояна.

Питання, визначені в роботі, достатньо розкриті, однак, на нашу думку, слід було б звернути більшу увагу на структурування широкого фактичного матеріалу, можливо за рахунок введення таблиць. Слід було б більш чітко провести порівняльний аналіз специфіки демократичних та недемократичних практик у формуванні політичної системи Республіки Вірменія. Більш широке використання нормативно-правових документів додало б додаткових можливостей аргументації висновків автора. Однак, це не зменшує позитивної оцінки роботи.

У цілому кваліфікаційна робота бакалавра «Становлення та розвиток сучасної політичної системи Республіки Вірменія» є комплексним самостійним дослідженням, у цілому відповідає встановленим вимогам та заслуговує на оцінку «добре» (85 балів за 100-бальною шкалою), а її автор, Тазаян Тигран Вааганович, гідний присвоєння кваліфікації бакалавра зі спеціальності 052 Політологія (ОПП «Політичні технології та аналіз політики»).

Керівник кваліфікаційної роботи:

д. політ. н., доц., професор
кафедри політології філософського
факультету Харківського
національного університету
імені В.Н. Каразіна

Тетяна КОМАРОВА

РЕЦЕНЗІЯ
на кваліфікаційну роботу бакалавра
4-го курсу групи ОП-41 денної форми навчання
спеціальності 052 «Політологія»
освітньо-професійної програми «Політичні технології та аналіз політики»
філософського факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Тазаяна Тиграна Ваагановича
на тему: «Становлення та розвиток сучасної політичної системи
Республіки Вірменія»

Кваліфікаційна робота Т. В. Тазаяна присвячена актуальній темі еволюції політичної системи Республіки Вірменія в умовах пострадянських трансформацій. З огляду на складні внутрішньополітичні процеси, зовнішні виклики та роль протестного руху у формуванні сучасної владної архітектури, дослідження є своєчасним і має вагоме практичне значення.

У першому розділі автор комплексно охарактеризував історико-політичні передумови становлення незалежної державності Вірменії, а також здійснив глибокий аналіз перших десятиліть формування інституцій. Особливо слід відзначити висвітлення ролі Карабаського конфлікту як системоутворюючого чинника, що вплинув на політичну культуру та легітимність влади. Увага до особливостей партійної системи, впливу пострадянського авторитаризму та складнощів демократизації свідчить про аналітичну зрілість автора.

Другий розділ присвячено сучасному етапу розвитку політичної системи Вірменії. Студент аргументовано проаналізував парламентсько-республіканську модель управління, трансформації після конституційної реформи 2015 року та наслідки революцій 2018 року. Значна увага приділена ефективності інституцій у кризових умовах, судовій реформі, протестному руху та впливу зовнішньополітичного тиску.

Робота вирізняється ґрунтовною джерельною базою (51 найменування), широким використанням компаративного, системного та інституційного підходів. Висновки студента є логічним завершенням проведеного аналізу, демонструють здатність до самостійного мислення, формулювання власної позиції щодо складних політичних процесів.

Структура роботи чітка, логічна, матеріал викладено послідовно та грамотно. Автор продемонстрував глибоке розуміння теми, уміння аналітично працювати з теоретичними та емпіричними матеріалами. Особливої уваги заслуговує високий рівень академічної культури викладення.

До незначних зауважень можна віднести перенасичення окремих фрагментів першого розділу історичними деталями, що дещо ускладнює сприйняття. Доцільним було б також стисло підсумувати ключові трансформації після 2018 року в окремому підрозділі.

Загалом кваліфікаційна робота бакалавра на тему «Становлення та розвиток сучасної політичної системи Республіки Вірменія» відповідає встановленим вимогам за змістом, структурою й академічним рівнем. Вона заслуговує на оцінку «добре» (81 бал зі 100), а її автор — Тазаєн Тигран Вааганович — гідний присвоєння кваліфікації бакалавра зі спеціальності 052 «Політологія» (ОПП «Політичні технології та аналіз політики»).

Рецензент:

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права
та права Європейського
Союзу, навчально-наукового
інституту права,
Державного податкового університету

В. П. Кононенко

